

A2003:011

Vem försörjer vem?

Försörjningsbördan och ekonomisk tillväxt

*Daniel Rauhut,
Gunnar Malmberg*

Vem försörjer vem?

Försörjningsfrågan och ekonomisk tillväxt

Daniel Rauhut
Gunnar Malmberg

ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier
Studentplan 3, 831 40 Östersund
Telefon 063 16 66 00
Telefax 063 16 66 01
E-post info@itps.se
www.itps.se

För ytterligare information kontakta Daniel Rauhut
Telefon 063 16 66 12
E-post daniel.rauhut@itps.se

Förord

Under de senaste åren har antalet långtidssjukskrivna och förtidspensionerade ökat, vilket på flera sätt innebär påfrestningar på samhället. Samtidigt står stora grupper utanför arbetsmarknaden trots att de gärna vill arbeta. Detta, i kombination med att antalet äldre ökar och kommer att öka än mer under de närmaste decennierna, leder till att framtiden ser mörk sett ur ett försörjningsperspektiv.

Denna rapport går igenom olika definitioner och mått på försörjningsproblemet, och vad dessa mått gett för resultat historiskt sett. Vidare görs skattningar för de olika måtten för perioden fram till 2050.

Det finns skilda uppfattningar om vilka effekter på tillväxt en åldrande befolkning har. I denna studie finner vi att dessa effekter tycks vara små. Resultaten visar att den viktigaste faktorn för att Sverige skall klara försörjningsfrågan istället är att så många som möjligt av den arbetsföra befolkningen faktiskt är i arbete.

Föreliggande rapport har författats av Daniel Rauhut, ITPS, och Gunnar Malmberg, Umeå universitet. Kapitel 1–5, samt 7–11 har skrivits av Daniel Rauhut, och kapitel 6 har skrivits av Gunnar Malmberg.

Stockholm, december 2003

Sture Öberg,
Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Inledning	9
2 Hur mörk är framtiden?	11
3 Definitioner, mått och beräkningar.....	13
3.1 Försörjningskvot	13
3.2 Försörjningsbörda.....	14
3.3 Försörjningstal	16
4 Förbättringar och försämringar	17
5 Dagens situation.....	25
6 Den framtida försörjningsbördan.....	31
6.1 Födelsealen	34
6.2 Dödalen	35
6.3 Invandring	36
6.4 Integration av invandrare på arbetsmarknaden	37
6.5 Förvävsfrekvensen	38
6.6 Arbetstid	41
7 Den framtida försörjningskvoten och försörjningstalet	43
8 Ett regionalt perspektiv	47
9 En internationell jämförelse	51
10 Effekter på tillväxt.....	57
11 Avslutande kommentarer	63
12 Appendix: Beskrivning av modell för analys av effekter på den framtida försörjningsbördan.....	69
Dödalen	70
Födelsealen.....	70
Invandring.....	70
Utvandring.....	70
Förvävsfrekvens.....	71
Arbetade timmar.....	71
13 Referenser	73

Sammanfattning

Syftet med denna rapport är att ge en översikt av vem som försörjt vem under 1900-talet, hur kvoten mellan försörjda och försörjande ser ut idag och hur den ser ut i framtiden. Den mörka bild som målas upp av de effekter de framtida demografiska effekterna kan leda till är ideologiskt laddad, och det är svårt att finna entydiga belägg för att framtiden blir mörk. Olika mått och definitioner av relationen mellan försörjande och försörjda ger olika resultat. Sämst är de demografiska måtten och definitionerna, t.ex. totalbefolkningen dividerat med 20–64 åringar, då dessa inte tar hänsyn till vem som försörjer och vem som blir försörjd. Det bästa måttet är den modifierade försörjningsbördan, där totalbefolkningen divideras med antal personer i arbete.

Sverige kan förbättra sin försörjningsbörda genom att minska den, i ett internationellt perspektiv, höga sjukfrånvaron och stora förtidspensioneringar, samt minska arbetslösheten hos t.ex. invandrare och ungdomar. Att öka antalet arbetade timmar är ett annat sätt att förbättra försörjningsbördan. Invandring utgör ingen lösning när det gäller försörjningsfrågan då invandringen måste bli mycket omfattande. En integration av invandrarna har större positiva effekter på försörjningsbördan än en arbetskraftsinvandring. Att ha så många personer i arbetsför ålder som möjligt i arbete är det bästa sättet att förbättra sin försörjningsbörda.

Det regionala perspektivet på försörjningsbördan är komplext, inte minst p.g.a. att socialförsäkringarna är nationella system samtidigt som vård, skola och omsorg är kommunala och landstingskommunala ansvarsområden. Den svenska situationen framstår *inte* som förhållandevis gynnsam vid en internationell jämförelse. De flesta länder kan, till skillnad från Sverige, öka arbetskraftsdeltagandet hos kvinnorna, vilket förbättrar dessa länders försörjningssituation.

Vilka effekter förändringar av försörjningskvoten, försörjningstalet, försörjningsbördan och den modifierade försörjningsbördan ger på tillväxten av BNP är oklart. Denna studie kunde inte fånga upp några effekter på tillväxten av BNP för perioden 1960–2001.

1 Inledning

Den ”svenska välfärdsmodellen” är uppbyggd enligt en riskfördelningsprincip över ett livscykel perspektiv, en modell som är sårbar för demografiska förändringar.¹ Vi lever i en tid då långtidssjukskrivningar och förtidspensioneringar slår nya rekord varje år, och där stora delar av befolkningen med invandrarbakgrund står utanför arbetsmarknaden. Förändringarna i den demografiska strukturen kommer även att påverka den offentliga sektorns åtaganden och socialförsäkringssystemet.² Minskningen av den förvärvsarbetande åldersgruppen kommer bli märkbar för samhället efter 2009, och minskningen kommer att pågå fram till år 2040.³ När 40-talisterna lämnar arbetsmarknaden, i kombination med de tidigare låga födelsetalen, förväntas en arbetskraftsbrist uppstå inom vissa sektorer,⁴ och att, relativt sett, allt färre skall försörja, relativt sett, allt fler.⁵ Vissa forskare menar även att en minskning av den ekonomiska tillväxten är att vänta.⁶

I och med att andelen försörjda ökar, samtidigt som andelen försörjande minskar, ökar bördan på de försörjande. Försörjningsbördan skulle sjunka, och därmed bli lättare, om långtidssjukskrivningarna och förtidspensioneringarna minskade. Försörjningsbördan skulle sjunka om personerna med invandrarbakgrund fick samma sysselsättningsfrekvens som genomsnittet för den inhemska befolkningen. Vidare premierar det nya pensionssystemet att man arbetar efter man uppnått 65 års ålder, vilket även förbättrar försörjningsbördan. En ny arbetskraftsinvandring har även nämnts som tänkbar lösning för att avhjälpa det försörjningsproblemet.⁷ Tanken är att befolkningen kan förnygras genom att unga och välutbildade personer tillåts invandra, samt att en eventuell arbetskraftsbrist kan avhjälpas. Den invandring som behövs för att hålla försörjningsbördan på samma nivå som idag är dock inte realistisk, då det

¹ Molander & Andersen (2002). Malmberg (2001) bestrider detta. Den svenska välfärdsmodellen har inga inbyggda brister. De problem modellen står inför handlar endast om demografiska problem och inte om något systemfel i modellen.

² Molander & Andersen (2002), Välfärdspolitiska rådets rapport (2001). Se även Lindh (2002a, 2002b).

³ Malmberg & Lindh (2000), Nordström (2000).

⁴ Lindh (2002a), ITPS (2002a).

⁵ Nordström (2000), Lindh (2002a).

⁶ Lindh (2002b), Lindh & Malmberg (1999), Malmberg (1994). Se även Malmberg & Sommestad (1999).

⁷ Malmberg (2002), Malmberg & Lindh (2000); SCB (1999), Landstingsförbundet (2001), Ekenger & Wallen (2002).

handlar om en *mycket* hög nettoinvandring.⁸ Nyligen gjorda studier av OECD visar att en arbetskraftsinvandring kan mildra eventuella flaskhalsar på arbetsmarknaden, men inte avhjälpa de problem som uppstår i den offentliga budgeten.⁹ Flera studier visar även på att sambanden mellan ekonomisk tillväxt, välfärd och arbetskraftsinvandring är mycket komplexa och ger allt annat än tydliga resultat.¹⁰ Slutligen är det inte säkert att Sverige lyckas attrahera den arbetskraft som önskas.¹¹

Flera röster har hörts om att en eventuell arbetskraftsinvandring måste kombineras med åtgärder som syftar till högre förvärvsfrekvenser, minskade sjukskrivningar och förtidspensioneringar och med fler som arbetar efter 65 års ålder. De valmöjligheter som främst står till buds för att förbättra försörjningsproblemet är skuldfinansiering, invandring, höjd pensionsålder och en ökad förvärvsfrekvens. Tyvärr erbjuder ingen av dem ensam en hållbar lösning på försörjningsproblemet.¹² Arbetskraftsutbudet hos ungdomar, äldre och personer med utländsk bakgrund är, ur en politisk synvinkel, centrala. Det samma gäller minskningen av arbetskraftsutbudet som långtidssjukskrivningar och förtidspensioneringar utgör.¹³

Syftet med denna rapport är att ge en översikt av vem som försörjt vem under 1900-talet, hur försörjningsproblemet ser ut idag och hur den kan komma att utvecklas i framtiden. Rapporten avser även att ge en översikt av olika mått och definitioner av försörjningsproblemet. Genom att diskutera hur försörjningsproblemet sett ut under 1900-talet, samt vilken betydelse olika mått och definitioner har för att bedöma försörjningsproblemet, kan denna rapport utgöra en kunskapsöversikt för bedömningen av ett framtida försörjningsproblem.

---

⁸ Lindh (2002a, 2002b), SCB (2002d) och Nilsson (2002). Se även Ekberg (2002). För en internationell översikt, se UN Population Division (2000).

⁹ Coppel et al. (2001).

¹⁰ Essén (2002), ITPS (2002a).

¹¹ ITPS (2002c). Se även Essén (2002).

¹² Nilsson (2002), Lindh (2002a).

¹³ Näringsdepartementet (2002).

2 Hur mörk är framtiden?

Även om relativt sett färre skall försörja relativt sett fler behöver detta inte innebära ett för tillväxt och välfärd oöverstigligt hinder. Perioden 1948 och 1963, en period i svensk ekonomisk historia med den längsta obrutna ekonomiska tillväxten, sammanfaller med hemmafruepoken. Försörjningsbördan under denna period var långt sämre än den försörjningsbörda vi har idag!¹⁴

Trots den dystra framtidsbild som ofta målas upp finns det ingen anledning att tro att framtiden automatiskt blir mörk och dyster. Det kan mycket väl bli precis tvärt om.¹⁵ De skattningar som gjorts för det framtida försörjningsproblemet bygger nämligen på ett antal antaganden. Lindh förklarar problemen på följande sätt:

”Extrapolering av de nuvarande utgifts- och intäktsmönstren ger en uppfattning om vad som kommer att hända *allt annat lika*. Den faktiska utvecklingen kommer emellertid att innehålla både försvagningar och förstärkningar av de mönster som uppstår när det ekonomiska systemet söker en ny jämvikt. Detta kan extrapoleringar inte ta hänsyn till, trots att vi vet att budgetbalansen kommer att vara beroende av det.”¹⁶

Dessa skattningar innebär alltså att man skriver fram dagens situation utan att ta hänsyn till att förändringar av olika slag kommer att äga rum. Givet detta sätt att prognostisera framtiden blir denna ganska mörk. Internationellt har dock allt fler börjat ifrågasätta de dystra resultat skattningarna kring de ekonomiska effekterna i ett samhälle med allt fler äldre lett fram till. En av dessa kritiker är Anthony Browne, som menar att

“The prospect of an ageing society fills many otherwise rational people with dread. They worry about a graying world, a stagnant place bereft of youthful vigour with unsupportable numbers of dribbling pensioners packing out care homes on every street corner, bleeding the small number of workers dry of every penny of wealth they slave away to generate. If you suffer from this fear, you’ve

¹⁴ ITPS (2002a).

¹⁵ ITPS (2002a).

¹⁶ Lindh (2002b, sid. 51). Kursivering av Lindh.

been reading too many newspapers. It is just ageist hysteria. /.../ People are frightened of an ageing society because it is a step into the unknown, and because we have a youth-obsessed culture and ageist prejudices. But almost all our fears are totally unfounded.”¹⁷

Flera kanadensiska forskare har även ifrågasatt den *apokalyptiska demografien* som spridits som en löpeld över världen från USA.¹⁸ Domedagsprofetierna innehåller ett nyliberalt budskap om att en omfördelning via staten kommer att lägga en orimlig skattebörda på framtidens skattebetalare, och detta budskap har sedan lindats in i en demografiskt baserad retorik. Följden blir att det framstår som rimligt att minska det offentliga engagemanget inom välfärdsproduktion och istället förespråka individuella välfärdslösningar. Gee & Gutman påpekar att

“Canadian social scientists have created a considerable body of research that shows apocalyptic demography for what it is – a set of beliefs that does not stand up to empirical examination.”¹⁹

Det finns även svenska forskare som ifrågasätter att det kommer att finnas en framtida arbetskraftsbrist. Ohlsson & Broomé skriver att ”den hotbild som allmänt målats upp om att Sverige skulle gå mot en situation med en minskande arbetsstyrka framöver är en myt och är direkt felaktig”.²⁰ Arbetsorganisationen kommer att förändras så att mindre arbetskraft behövs. Vissa organisationsstrukturer kommer att klara denna förändring relativt smidigt, medan andra kommer att uppleva förändringen som mer problematisk.²¹

Sammanfattningsvis kan man säga att det finns anledning att resa frågetecken kring det självklara i att framtiden blir mörk. En generell arbetskraftsbrist kan mycket väl leda fram till tekniska lösningar, förändringar av arbetsorganisation och institutioner, vilka tillsammans ökar produktivitet och avkastning.²² Den mörka bilden av de effekter de framtida demografiska förändringarna leder till är även starkt ideologiskt laddad.

¹⁷ Browne (2002, sid. 52).

¹⁸ Se Gee & Gutman (2000), Gee (2000), Carrière (2000), Rosental (2000), Martin-Matthews (2000), Mitchell (2000), Prince (2000), McDonald (2000) och McDaniel (2000).

¹⁹ Gee & Gutman (2000, sid. 2). De menar att den apokalyptiska demografien bl.a. har sina ideologiska rötter hos den radikale nyliberale ekonomen Larry Kotlikoff, och den nästan lika radikale Daniel Callahan.

²⁰ Ohlsson & Broomé (2003, sid. 9).

²¹ Ibid. Se även ITPS (2002a).

²² ITPS (2002a).

3 Definitioner, mått och beräkningar

Det finns flera olika sätt att mäta kvoten mellan försörjda och försörjande. De tre mest förekommande sätten att mäta denna börda presenteras här.

3.1 Försörjningskvot

Den av SCB använda definitionen av *försörjningskvot* avser kvoten mellan totalbefolkningen och antalet personer 20–64 år.²³ Försörjningskvoten, K , kan formaliseras på följande sätt:

$$K = \frac{P}{N} \quad (1)$$

där P står för totalbefolkning och N för antal personer mellan 20–64 år. Ju högre tal detta mått visar på, desto tyngre är försörjningen för dem som befinner sig i åldersgruppen 20–64 år. Denna definition kallas även ibland för *demografisk försörjningskvot*. Det finns även en *ekonomisk försörjningskvot*, vilken jämför antalet personer som inte arbetar med antalet sysselsatta. Om det finns stora osäkerheter i skattningarna för den demografiska försörjningskvoten, så är osäkerheten än större när det gäller prognoser för den ekonomiska försörjningskvoten. Det är mycket svårt att skatta andelen personer i arbetsför ålder, utan även andelen sysselsatta av befolkningen i arbetsför ålder måste skattas. Vidare är det svårt att skatta en framtida ekonomisk konjunktur 30 år framåt, förändringar av arbetstider etc.²⁴ Slutligen är definitionen av vem som inte arbetar öppen för godtycke. Denna rapport kommer inte att beröra den ekonomiska försörjningskvoten. Däremot kommer ett snarlikt mått att analyseras mer ingående: försörjningsbördan.

---

²³ SCB (2002b).

²⁴ OFR (2002).

3.2 Försörjningsbörda

SCBs definition av försörjningsbördan avser kvoten mellan totalbefolkningen och antalet sysselsatta 20–64 år.²⁵ Försörjningsbördan, F , kan formaliseras på följande sätt:

$$F = \frac{P}{N - (A + E)} \quad (2)$$

där P står för totalbefolkning, N för antal personer mellan 20–64 år, A är antalet arbetslösa och E står för antalet personer som inte befinner sig i arbetskraften. Ju högre tal detta mått visar på, desto tyngre är försörjningen för de försörjande.

Försörjningsbördan skiljer sig åt från den ekonomiska försörjningskvoten i det att den inkluderar totalbefolkningen, medan den ekonomiska försörjningskvoten endast inkluderar dem som inte arbetar. Denna definition är dock behäftad med ett problem då den använder sysselsatta som mått på den försörjande delen av befolkningen. SCBs definierar *sysselsatt* som en person som har arbete, och även om vederbörande är frånvarande från arbetet under den vecka undersökningen genomförs, exempelvis p.g.a. sjukdom, semester eller barnledighet är vederbörande sysselsatt.²⁶ Problemet är att sjukskrivna och föräldralediga personer inte är *försörjande* då de är *försörjda* genom socialförsäkringssystemet.

²⁵ SCB (2002b). Försörjningsbördan skiljer sig åt från den ekonomiska försörjningskvoten i det att försörjningsbördan inkluderar totalbefolkningen, medan den ekonomiska försörjningskvoten endast inkluderar dem som inte arbetar.

²⁶ SCB (2002b).

Ett sätt att komma runt denna problematik är att använda en *modifierad* eller *korrigerad försörjningsbörda*. Denna avser kvoten mellan totalbefolkningen och antalet personer mellan 16–74 år i arbete. Genom att använda gruppen *i arbete* som mått på den försörjande delen av befolkningen exkluderar man sjukskrivna och föräldralediga från de försörjande. Enligt SCB är en person *i arbete* en person som är sysselsatt och *närvarande* på arbetet minst en timme under arbetsveckan, d.v.s. inte är frånvarande från arbetet hela den vecka undersökningen avser.²⁷ Den modifierade försörjningsbördan F^* kan formaliseras på följande sätt

$$F^* = \frac{P}{N - (A + S + E)} \quad (3)$$

där P står för totalbefolkning, N för antal personer mellan 20–64 år, A är antalet arbetslösa, S för antalet på arbetsplatsen frånvarande (t.ex. sjukskrivning och föräldraledighet), samt att E står för antalet personer som inte befinner sig i arbetskraften. Även om P , A och N är konstanta, så kommer F^* att försämrats om S och E ökar. På motsvarande sätt förbättras F^* , förutsatt att P , A och N är konstanta, om S och E minskar. Ju högre tal detta mått visar på, desto tyngre är försörjningen för de försörjande.

Om man jämför den av SCB uppsatta definitionen av försörjningsbörda med den modifierade uppstår en inte försumbar skillnad i relationen mellan försörjda och försörjande.

---

²⁷ SCB (2002b)

3.3 Försörjningstal

Ett ytterligare mått på samhällets börda när det gäller försörjning är att se på relationen mellan antalet personer 65+ år och antalet personer mellan 20 och 64 år. Detta mått kallas för *försörjningstal*. Försörjningstalet, T , kan formaliseras på följande sätt:

$$T = \frac{N_{65+}}{N_{20-64}} \quad (4)$$

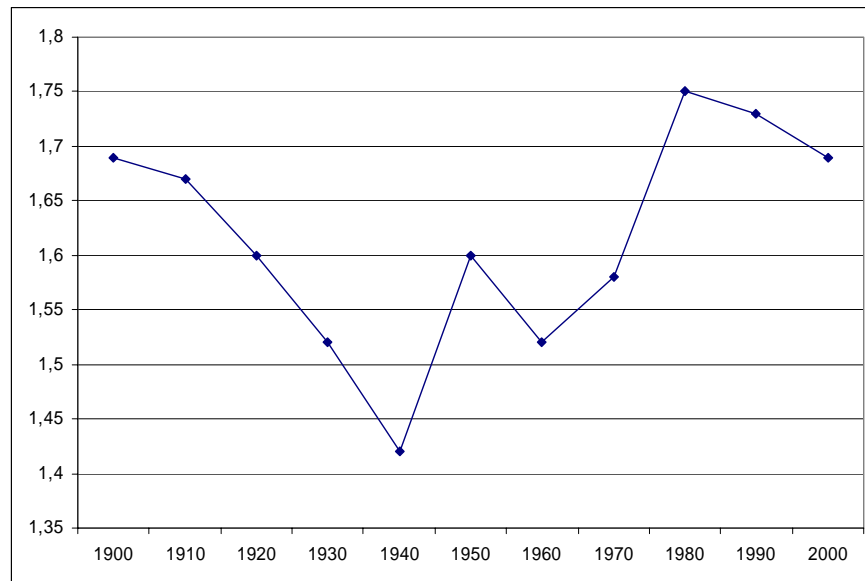
där N_{65+} står för antalet personer som är 65 år och äldre, samt N_{20-64} står för antalet personer i åldersgruppen 20–64 år. Detta mått utgör ett mycket grovt mått på hur många som försörjer dem som uppnått pensionsåldern. Ju högre tal detta mått visar på, desto tyngre är försörjningen för åldersgruppen 20–64 år.

Att bara använda sig av åldersgrupper för att beräkna försörjningstalet är naturligtvis förknippat med två stora problem: många pensioneras långt innan de uppnått pensionsåldern och många av dem i åldersgruppen 20–64 år studerar, är sjukskrivna eller arbetslösa etc. Att använda ett försörjningstal där man korrigerat för dessa problem är att föredra. I denna studie kommer detta dock inte att göras.

4 Förbättringar och försämringar

Under perioden 1900 och 1940 förbättrades försörjningskvoten, vilket framkommer i figur 1. Då andelen barn minskade, p.g.a. en sjunkande fertilitet, kom försörjningskvoten att förbättras. När fertiliteten ökade under 1940-talet försämrades försörjningskvoten. Under 1950-talet förbättras försörjningskvoten något. Detta beror på att andelen försörjande ökar och andelen barn minskar. Försörjningskvoten försämras åter under perioden 1960–1980 vilket dels beror det på 1960-talets baby-boom, dels p.g.a. att andelen äldre kommit att öka. Den generellt sett sjunkande fertiliteten och att andelen äldre minskar något efter 1980 får till följd att försörjningskvoten förbättras något.²⁸

FIGUR 1
Försörjningskvoten i Sverige 1900–2000

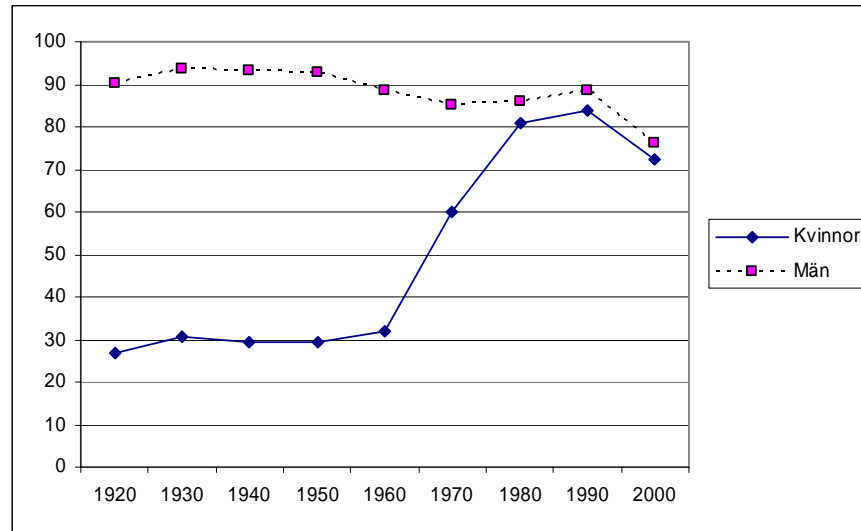

Källa: Statistisk Årsbok

²⁸ ITPS (2002a)

FIGUR 2

Kvinnors och mäns relativa sysselsättningsfrekvenser 1920–2000

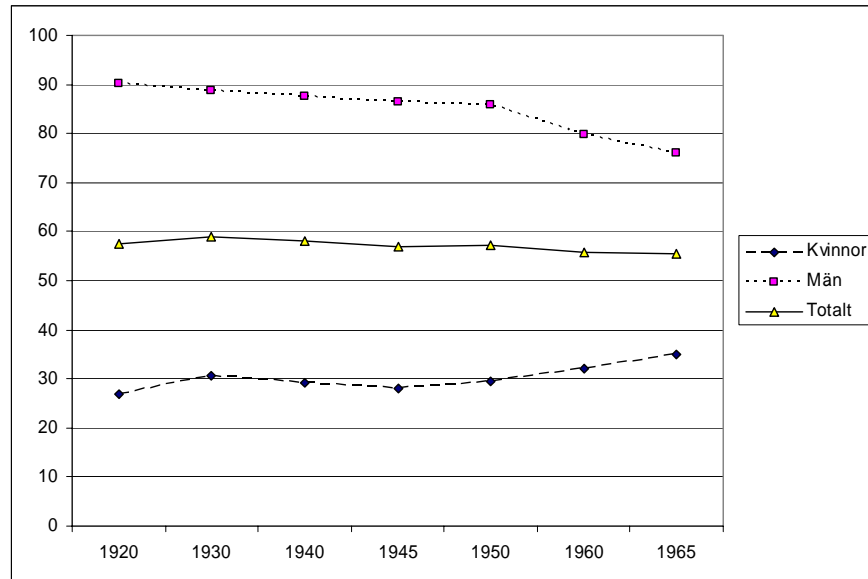
Källa: Silenstam (1970), SOS Arbetskraftsundersökningen och Statistisk Årsbok

Vid en första anblick av figur 1 kan man lätt få för sig att försörjningskvoten försämrats kraftigt sedan 1940-talet. Man måste dock vara medveten om att kvinnorna förvärvsarbetade i mycket liten utsträckning utanför hemmet före 1920. En förändring skedde under 1920-talet då de ogifta kvinnorna kom att förvärvsarbeta, men inte de gifta kvinnorna. Kring hälften av de ogifta kvinnorna arbetade utanför det egna hemmet. Kvinnorna fick det allmänt svårare på arbetsmarknaden under 1930-talet och under 1940- och 1950-talen härskade hemmafruidealet. Förvärvsfrekvensen hos de gifta kvinnorna ökade kraftigt mellan 1960 och 1963, och ökningen fortsatte, för såväl gifta som ogifta kvinnor, fram till i början av 1980-talet (se figur 2).²⁹ Ökningen hör till stor del samman med att samhället tog över ansvaret för delar av det omsorgsarbete som de gifta kvinnorna tidigare arbetat med i hemmen.

²⁹ Schön (2000), Lundh (2002)

FIGUR 3

Andelen yrkesverksamma bland befolkningen över 15 år 1920–1965

Källa: Silenstam (1970)

I och med att samhället övertog dessa arbetsuppgifter, så övertog samhället även en arbetskraftsintensiv och lågproduktiv verksamhet.

Om man ser på andelen yrkesverksamma bland befolkningen över 15 år för perioden 1920–1965 visar den med stor tydlighet att den låga andelen yrkesverksamma kvinnor fick den totala andelen yrkesverksamma att sjunka till drygt 55 procent 1920–1965 (se figur 3).³⁰

Då kvinnorna inte förvärvsarbetade utanför det egna hushållet i samma utsträckning mellan 1920- till 1970-talen, som från 1970-talets slut och framöver, blir slutsatsen att figur 1 *underskattar* kvoten mellan försörjda och försörjande mellan 1900 och 1980.³¹

³⁰ Silenstam (1970)

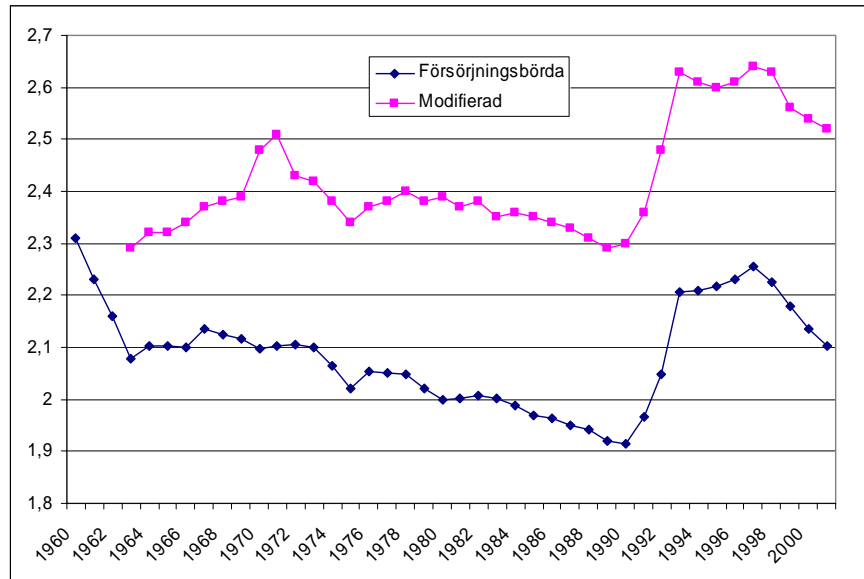
³¹ ITPS (2002a)

I samband med att SCB började genomföra den s.k. *arbetskraftsundersökningen* 1963 producerade tillförlitlig statistik kring hur många som var *sysselsatta* och hur många som var *i arbete*. Genom att dividera totalbefolkningen med antalet sysselsatta erhåller man *försörjningsbördan*. Som nämndes tidigare inkluderas bl.a. sjukskrivna i gruppen sysselsatta, d.v.s. de försörjande, trots att de sjukskrivna tillhör gruppen försörjda. Använder man måttet *modifierad försörjningsbörda*, där endast dem som är i arbete utgör de försörjande, korregerar man för bl.a. sjukskrivningarnas inverkan på försörjningsbördan.

I figur 4 framkommer det att skillnaden mellan måtten *försörjningsbörda* och *modifierad försörjningsbörda* är betydande. Försörjningsbördan har ökat från 2,08 år 1963 till 2,10 år 2001. Den lägsta försörjningsbördan uppmättes 1991 med 1,91 och det högsta år 1997 med 2,26. Den modifierade försörjningsbördan har ökat från 2,29 år 1963 till 2,52 år 2001. Det lägsta värdet är 2,29 och detta uppmättes 1963 under högkonjunkturåret 1989. Det högsta värdet 1997 (2,64).

Det framkommer även i figur 4 att skillnaden mellan måtten *försörjningsbörda* och *modifierad försörjningsbörda* är betydande. Försörjningsbördan har ökat från 2,08 år 1963 till 2,10 år 2001. Den lägsta försörjningsbördan uppmättes 1991 med 1,91 och det högsta år 1997 med 2,26. Den modifierade försörjningsbördan har ökat från 2,29 år 1963 till 2,52 år 2001. Det lägsta värdet är 2,29 och detta uppmättes 1963 under högkonjunkturåret 1989. Det högsta värdet är för 1997 (2,64).

FIGUR 4
Försörjningsbördan 1963–2001

Anmärkning: Värdena för 1961 och 1962 är interpolerade.

Källa: SOS Arbetskraftsundersökningen och Statistisk Årsbok

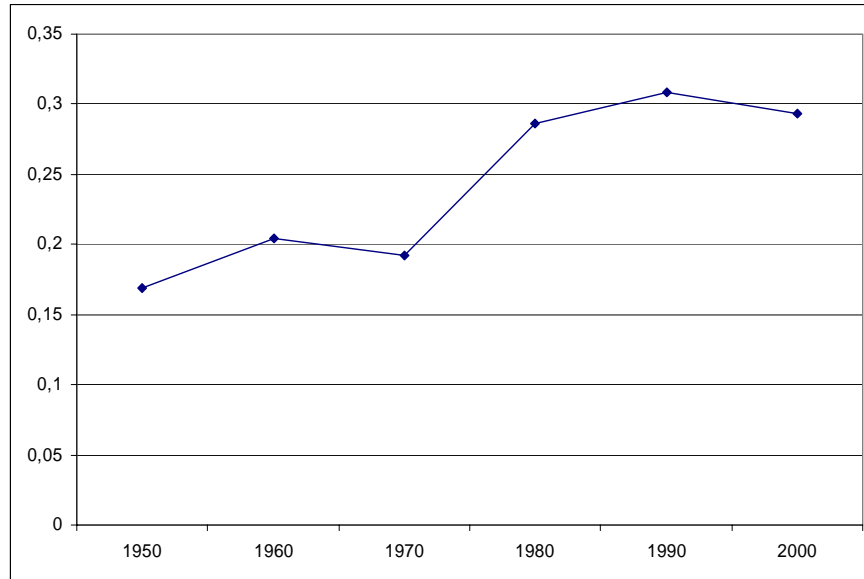
För 1960 är det möjligt att göra en skattning av försörjningsbördan då statistik för antalet *förvärvsarbetande* finns.³² Definitionen av förvärvsarbetande är likartad med definitionen av sysselsatta. Detta medför dock att skattningen av försörjningsbördan för 1960 inte är helt homogen med de beräkningar av försörjningsbördan som finns från och med 1963. Den skattade försörjningsbördan för 1960 är 2,31. Att den är så mycket högre än värdet för 1963 beror på kvinnornas förändrade förvärvsintensiteter.

Den kraftiga ökning av försörjningsbördan som ägde rum 1970–71 hör med stor sannolikhet samman med att en kraftig tillströmning socialbidragstagare ägde rum samtidigt. Tillströmningen kan dels förklaras med att socialbidragsnormerna blev mer generösa, vilket gjorde att fler personer hamnade under normen, dels att fler personer var i behov av soci-

³² Statistisk Årsbok.

albidrag.³³ Ökningen av antalet personer i behov av socialbidrag hör bl.a. samman med den misslyckade arbetskraftsinvandring från Finland som ägde rum under dessa år.³⁴ Socialbidrag var (och är) det enda skyddsnet som finns för personer som inte kvalificerat sig i arbetslöshetsförsäkringen eller KAS.³⁵

FIGUR 5
Försörjningstalet 1950–2000

Källa: SCB (2002a).

³³ Rauhut (2002).

³⁴ Under åren 1969-70 rådde det en ekonomisk kris i Finland, och många finländare valde att emigrera till Sverige. Då det inte fanns några arbeten i Sverige kom merparten av dem att återvända inom två år (Lundh & Ohlsson 1999).

³⁵ År 1964 utgjorde de utländska medborgarna 4,9 procent av socialbidragshushållen och andelen utländska medborgare i befolkningen var 2,5 procent. De utländska medborgarna bland socialbidragshushållen år 1975 var 14,7 procent. Samtidigt hade andelen utländska medborgare i befolkningen ökat till 5,2 procent (Rauhut 2002).

Försörjningstalet har tydligt försämrats under perioden 1950–2000 (se figur 5). År 1950 gick det 0,17 personer 65+ år per person i åldersgruppen 20–64 år, medan motsvarande siffra år 2000 var 0,29. Med stor sannolikhet *överskattas* försörjningstalet fram till 1970 då antalet personer under 20 år som förvärvsarbetade var relativt många. Dessutom var pensionsåldern 67 år fram till 1976. Med stor sannolikhet *underskattas* även försörjningstalet under 1990-talet då arbetslösheten ökade kraftigt i gruppen 20–64 år, vilket även långtidssjukskrivningarna gjorde. Även om detta mått är behäftat med problem, så ger det en tydlig bild av att antalet personer 65+ år per antalet personer 20–64 år ökat under de senaste 50 åren.

5 Dagens situation

Ser man på utvecklingen de tre senaste åren har endast marginella förändringar skett beträffande försörjningskvot, försörjningstal och försörjningsbörda. Däremot har en kraftig förändring av den modifierade försörjningsbördan skett mellan 2001 och 2002 (se tabell 1), och denna förändring hör främst samman med den dramatiska ökningen av långtidssjukskrivningar som ägt rum under de senaste åren.³⁶ Försörjningsbördan baseras på de i befolkningen sysselsatta, d.v.s. de som är försörjande, och som sysselsatt räknas även sjukskrivna. Den modifierade försörjningsbördan inkluderar endast dem som är i arbete som försörjande, dit sjukskrivna inte räknas.

Det finns fler grupper som inte fångas upp av försörjningsbördan, försörjningskvoten och försörjningstalet, och det är grupper som t.ex. förtidspensionerade och arbetslösa. Försörjningskvoten och försörjningstalet missar dessutom de personer som inte är i arbetskraften trots att de är i arbetsför ålder, och räknar dem som försörjande istället som försörjda.³⁷ Dessa tre grupper fångas upp av den modifierade försörjningsbördan, men inte av de övriga måtten.

TABELL 1

Försörjningsbörda, försörjningskvot och försörjningstal 2000–2002

	2000	2001	2002
Försörjningsbörda	2,13	2,10	2,10
Modifierad försörjningsbörda	2,54	2,52	2,54
Försörjningskvot	1,69	1,70	1,70
Försörjningstal	0,2937	0,2924	0,2914

Källa: SCB (2002a, 2003) och SOS Arbetskraftsundersökningen

³⁶ RFV (2000a, 2000b, 2001, 2002a, 2002b)

³⁷ SCB (2002c) definierar *ej i arbetskraften* som personer vilka varken är sysselsatta eller arbetslösa. Denna grupp inkluderar t.ex. personer som inte är sysselsatta och är studerande, pensionärer, hemarbetande eller värnpliktiga. I denna grupp ingår även personer i vissa arbetsmarknadspolitiska åtgärder såsom arbetspraktik och arbetsmarknadsutbildning.

TABELL 2

Antalet arbetslösa och personer ej i arbetskraften 2000–2002

	2000	2001	2002
Arbetslösa	203 100	175 200	176 000
Ej i arbetskraften	1 240 700	1 217 500	1 246 000

Källa: SCB (2003A)

Antalet personer som är *ej i arbetskraften* har ökat sedan år 2000. Antalet *arbetslösa* minskade mellan år 2000 och 2001, för att sedan förändras marginellt mellan år 2001 och 2002 (se tabell 2). Det relativa arbetskraftstalet för utländska medborgare var år 2001 59,5 procent jämfört 78,4 för totalbefolkningen, och det relativa arbetslöshetstalet för utländska medborgare samma år var 9,5 procent och 4,0 procent för totalbefolkningen.³⁸ Invandrarnas problem att komma in på den svenska arbetsmarknaden utgör en stor politisk utmaning.³⁹

Antalet personer *ej i arbetskraften* och antalet *arbetslösa* uppgick år 2001 till ca 1,4 miljoner personer. Samma år utgjorde befolkningen mellan 20 och 64 år ca 5,2 miljoner personer. Det innebär att lite drygt en fjärdedel av befolkningen i förvärvsarbetande ålder (20–64 år) var *ej i arbetskraften* eller *arbetslösa*. Till gruppen *ej i arbetskraften* och *arbetslösa* skall man sedan lägga gruppen sjukskrivna, vilka ingår i arbetskraften. Ca 210 000 personer var långtidssjukskrivna, d.v.s. sjukskrivna i mer än 60 dagar, under 2001.⁴⁰ Inkluderas de långtidssjukskrivna till gruppen *ej i arbetskraften* och *arbetslösa*, uppgår andelen personer som är försörjda i åldersgruppen 20–64 år till *30,1 procent*. I denna siffra ingår inte personer med rehabiliterings- och sjukbidrag.⁴¹

Mellan år 2000 och 2002 har antalet personer med förtidspension och sjukbidrag ökat från ca 438 000 år 2000 till ca 490 000 år 2002 (se figur 6). De förtidspensionerade ingår i gruppen *ej i arbetskraften*.

³⁸ SCB (2002c)

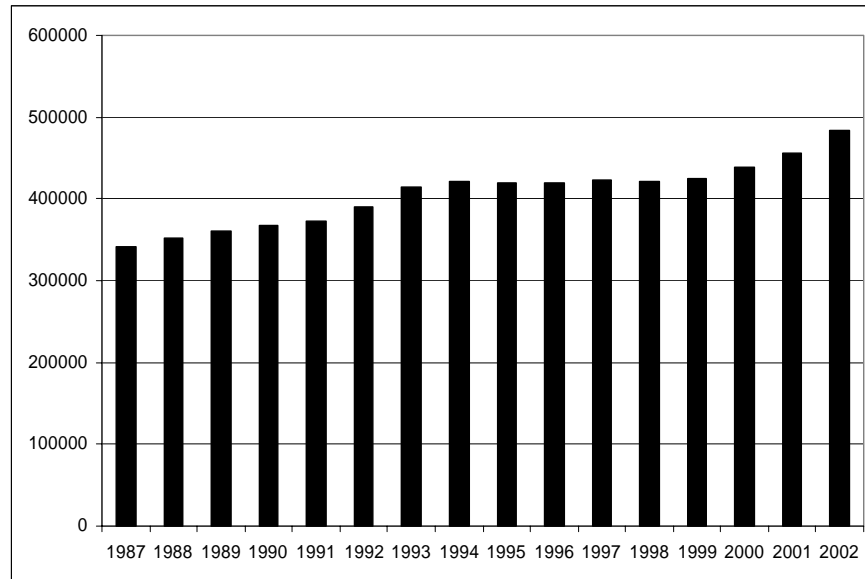
³⁹ Se t.ex. Välfärdspolitiska rådets rapport (1998, 2002), Broomé et al. (1996), Broomé et al. (2001) samt Broomé & Bäcklund (1998).

⁴⁰ Arbetslivsfakta (2002).

⁴¹ I april 2002 fick 353 000 personer ersättning från sjukförsäkringen i form av sjukpeng eller rehabiliteringsersättning (SCB 2002a).

FIGUR 6

Antalet pensionstagare med förtidspension och sjukbidrag 1987–2002

Källa: RFV (2000a, 2000b, 2002a, 2002c, 2003) och rfv.se (2002)

Med ca en tredjedel av befolkningen 20–64 år som inte är försörjande, utan blir försörjda, är det inte anmärkningsvärt att den *modifierade försörjningsbördan* för 2002 är 2,54. Detta innebär att varje försörjande person i åldersgruppen 20–64 år försörjer sig själv samt ytterligare 1,54 personer.⁴²

Ett prioriterat politiskt mål under de senaste åren har varit att få ner den öppna arbetslösheten till fyra procent och att öka sysselsättningsgraden till 80 procent. Enligt statistik från SCB har arbetslöshetsmålet på fyra procent öppen arbetslöshet har uppnåtts, däremot inte sysselsättningsmålet.⁴³ Att inte tillräckligt gjorts för att få in invandrarna på arbetsmarknaden och i det svenska samhället har föranlett att regeringen ser detta som ett prioriterat område.⁴⁴ Den diskriminering på arbetsmarknaden som

⁴² Siffran inkluderar perioden januari till september 2002, inte året 2002 i sin helhet.

⁴³ SCB (2002c)

⁴⁴ Regeringen (2002a).

sker p.g.a. kön, etnicitet, funktionshinder och ålder leder till ett minskat arbetskraftsutbud och samhällsekonomiska förluster. Om denna diskriminering försvinner och förvärvsintensiteten för dessa grupper ökar till genomsnittet för svenskfödda män kommer arbetskraftsutbudet att öka med 400 000 personer.⁴⁵ De höga, och ökande, långtidssjukskrivningarna och förtidspensioneringarna har av regeringen beaktats i 2002–2003 års budgetproposition av regeringen. Att få dessa att minska har satts upp som ett prioriterat politiskt mål.⁴⁶

Under 2002 tog en diskussion fart kring en ny arbetskraftsinvandring. En arbetskraftsinvandring skulle kunna lösa försörjningsproblematiken.⁴⁷ Det finns dock OECD-studier som visar på att en arbetskraftsinvandring möjligen kan mildra de demografiska effekterna av arbetskraftens förändrade storlek, men inte de hål som den förändrade åldersstrukturen skapar i den offentliga budgeten.⁴⁸ En ny arbetskraftsinvandring för att hålla försörjningskvoten konstant måste vara mycket storskalig, så storskalig att dess genomförande är såväl praktiskt som politiskt problematiskt att genomföra.⁴⁹ Insatser för att få en större andel av den arbetsföra delen av befolkningen i arbete ger större effekt på försörjningsbördan.⁵⁰ För att konstanthålla dagens försörjningstal år 2040 krävs drygt 3,5 miljoner invandrare.⁵¹ Nyligen gjorda studier som specifikt analyserar effekterna av en ny arbetskraftsinvandring visar på att det inte finns några entydiga ekonomiska samband mellan invandring och ekonomisk tillväxt. En stor invandring är ingen garanti för en framtida ekonomisk tillväxt och välfärd.⁵²

---

⁴⁵ Näringsdepartementet (2000).

⁴⁶ Regeringen (2002b)

⁴⁷ Se t.ex. Ekenger & Wallen (2002)

⁴⁸ Se t.ex. Coppel et al. (2001)

⁴⁹ Lindh (2002), och Nilsson (2002)

⁵⁰ Nilsson (2002). Vår egen framtida välfärd beror även på om diskrimineringen av invandrarna på arbetsmarknaden motarbetas (Framtider 2002).

⁵¹ Framtider (2002).

⁵² Essén (2002) och ITPS (2002a).

Om långtidssjukskrivningarna och förtidspensioneringarna minskar, och att personer med invandrarbakgrund integreras i Sverige och på den svenska arbetsmarknaden påverkas naturligtvis försörjningsbördan, i synnerhet den modifierade försörjningsbördan. För att dessa politiska mål skall få någon effekt på försörjningen krävs att grupper av 20–64 åringar flyttas från att vara försörjda till att bli försörjande. Det är kanske inte i första hand andelen sysselsatta, en grupp som inkluderar långtidssjukskrivna, som måste öka, utan andelen av arbetskraften som befinner sig *i arbete*.

6 Den framtida försörjningsbördan

Nationella befolkningsframskrivningar ger relativt säkra uppgifter om den framtida befolkningsutvecklingen. Vi vet idag med stor säkerhet att befolkningen i Sverige och andra industrialiserade länder kommer att åldras under de närmaste decennierna. Utvecklingen är till stor del en effekt av den åldersstruktur som skapats genom varianser i födelsetalen under tidigare decennier. Prognoserna som pekar på en åldrande befolkning utgår också från ett antal relativt säkra antaganden om framtiden; att livslängden kommer att bli allt högre under de närmaste decennierna och att det summerade fruktsamhetstalet inte kommer nå upp till 2,1 som är nödvändigt för en långsiktig naturlig reproduktion.

De befolkningsprognoser som idag presenteras av institut och myndigheter i olika industriländer bygger på skilda antaganden om födelsetal, dödstal och migrationsströmmar. Men även om resultaten inte alltid är lika och alla inte är alarmerande, så visar de att kommer att finnas en mindre andel i förvärsaktiv ålder under kommande decennier. Prognoserna ger alltså relativt säkra värden för den framtida försörjningskvoten, men vad detta i sin tur betyder för den framtida faktiska försörjningsbördan är betydligt svårare att förutsäga. Dagens befolkningsprognoser visar att de i förvärsaktiv ålder, mellan 20 – 65 år, kommer minska sin del av totalbefolkningen. I detta läge har Sverige och andra industrialiserade länder ett antal alternativa åtgärder för att undvika negativa effekter på tillväxt och välfärd:

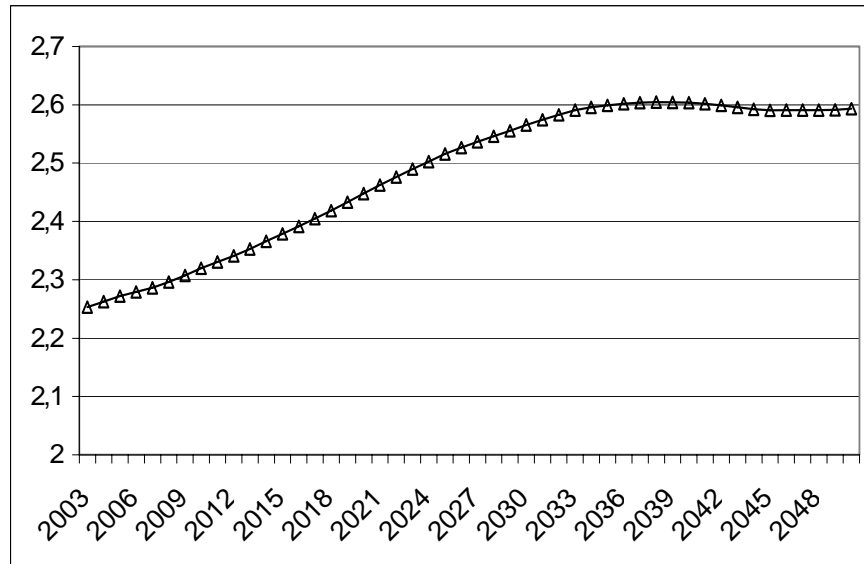
- Föryngring av befolkningen genom högre födelsetal
- Ökad invandring (minskad utvandring) av personer i förvärsaktiv ålder
- Högre förvärsfrekvens bland personer i förvärsaktiv ålder, t.ex. bland de grupper som idag har låg förvärsfrekvens
- Höjd pensionsålder
- Högre sysselsättning (lägre arbetslöshet)
- Fler arbetstimmar (längre veckoarbetstid, kortare semester)
- Ökad produktivitet per arbetad timme

När antalet personer i förvärsaktiv ålder minskar framöver kommer marknaden, liksom det politiska systemet och de sociala institutionerna, att i viss mån anpassa sig till de nya förhållandena. Detta kommer delvis lösa de problem som demografin skapar. Arbetskraftskostnaderna kommer att stiga vilket ger starkare incitament att arbeta. Detta kommer troligtvis att påverka förvärsintensiteten, viljan att arbeta fler timmar under veckan och året liksom incitamenten att effektivisera produktionen och rationalisera bort arbetskraft via ny teknologi och nya organisationsformer. Men om försörjningsbördan inte ska bli tyngre krävs att fler personer i varje åldersgrupp i framtiden arbetar mer än idag. Frågan är hur många fler (och/eller hur mycket mer) personer i förvärsaktiv ålder som måste arbeta för att kompensera för de demografiska processerna.

Syftet är här att analysera betydelsen av olika antaganden om den demografiska utvecklingen och om människors arbetstid och arbetskraftsdeltagande för den framtida försörjningsbördan. Vilka förändringar i människors arbetstid, förvärsfrekvenser och sysselsättning behövs för att motverka de negativa effekterna på försörjningsbördan i skilda demografiska scenarier?

Analysen av den framtida försörjningsbördan som presenteras nedan baseras på beräkningar i en enkel demografisk kohortmodell. Modellen ska inte betraktas som en framtidsprognos, utan som ett sätt att analysera betydelsen av skilda demografiska och arbetsmarknadsrelaterade faktorer för den framtida arbetskraftsförsörjningen. Befolkningsmodellen baseras på köns- och ålderskohorter (ettårsklasser) för befolkningen som är född och bosatt i Sverige samt för dem som är bosatta i Sverige men födda utomlands. I resultatredovisningen har uppgifterna för män och kvinnor samt för utlandsfödda och svenskfödda summerats. Till dessa uppgifter har förts antaganden om förvärsfrekvens, sysselsättning, och arbetstid för personer efter kön, ålder och födelseland d.v.s. födda i respektive utanför Sverige. I basscenariot är grundantagandet att de åldersspecifika förvärsfrekvenserna (för män, kvinnor, utlandsfödda och svenskfödda) är konstanta över perioden. Figur 7 visar försörjningsbördans förändring under perioden 2003–2050 enligt modellens basscenario.

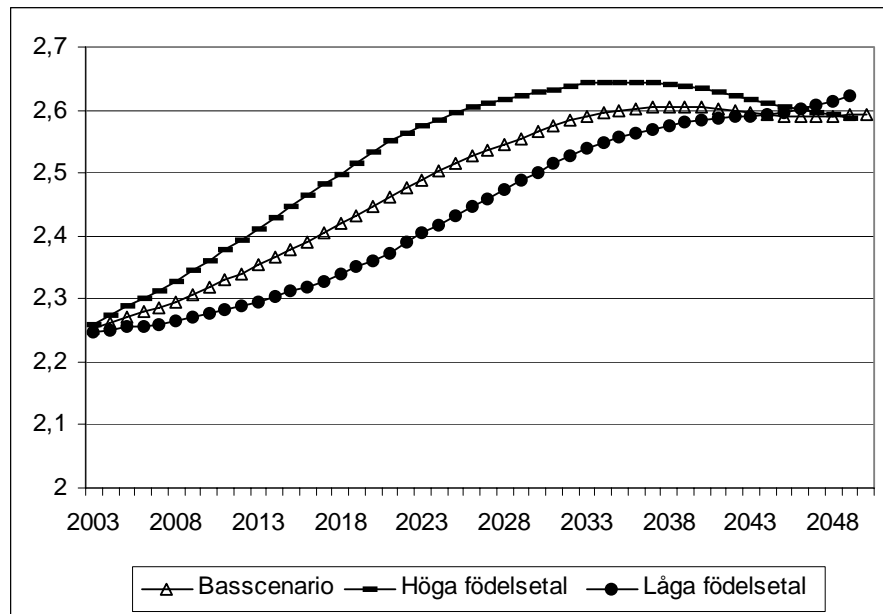
FIGUR 7
Försörjningsbördan 2003–2050

Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

I de analyser som gjorts av hur skilda demografiska och arbetsmarknadsrelaterade faktorer påverkar den framtida försörjningsbördan, har en variabel varierats åt gången. Alla experiment med modellen bygger alltså på effekter av förändringar givet att alla andra förhållanden är som i bas-scenariot. De olika scenarierna motsvarar på så sätt inte något realistiskt framtidsscenario, utan syftar till att visa på proportioner av olika demografiska och arbetsmarknadsrelaterade förändringar.

FIGUR 8
Försörjningsbördan 2003–2050, i scenarier med höga födelsetal (+20 procent) respektive låga födelsetal (-20 procent)

Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

6.1 Födelsetalen

Sjunkande födelsetal är ett av de viktigaste skälen till att befolkningen i de industrialiserade länderna blir äldre och försörjningskvoten stiger. Att på olika sätt påverka födelsetalen är därför en av de åtgärder som oftast nämns som ett alternativ i debatten om den åldrande befolkningen. Figur 8 visar att högre födelsetal har en betydande effekt på försörjningsbördan, men också att effekten, kanske tvärtemot vad många tänker sig, är negativ under lång tid. Högre födelsetal leder ju till att fler barn ska försörjas och det är först vid mitten av detta sekel som en höjning av fruktbarhetsstalet (i detta fall med 20 procent högre än i bassscenariot) leder till en mindre tung försörjningsbörda jämfört med bassscenariot. Ett lägre födelsetal (20 procent lägre än i bassscenariot) skulle minska försörjningsbördan under de närmaste decennierna, men skulle leda till stora

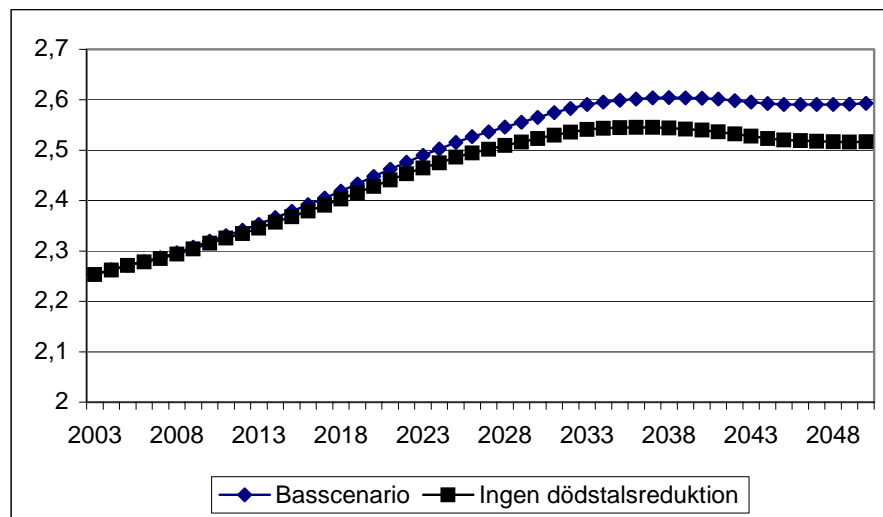
problem efter år 2050. Höga födelsetal är en investering för en relativt avlägsen framtid och risken är att samhället, när försörjningsbördan stiger under de följande decennierna, inte kommer att ha råd att göra denna investering för kommande generationer.

6.2 Dödstalen

Under senare år har medellivslängden stigit mer än förväntat och många prognosinstitut har fått revidera antaganden om de framtida dödstalen. SCB har i sin senaste prognos antagit att dödstalen under de närmaste decennierna kommer att reduceras successivt under hela perioden. Som framgår av figur 9 skulle försörjningsbördan fortsätta att stiga även om dödstalen inte skulle reduceras under perioden. Det framgår dock av figur 9 att relativt små förändringar i födelsetal har betydelse för den långsiktiga utvecklingen av försörjningsbördan. En eventuell över- eller underskattning av dödstalen kan alltså få betydelse för hur tung den framtida försörjningsbördan blir.

FIGUR 9

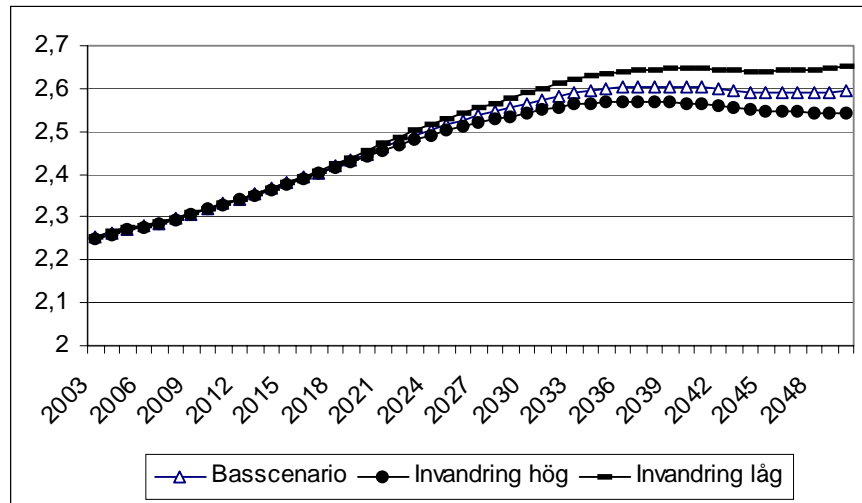
Försörjningsbördan 2003–2050, i scenario utan dödstalsreduktion

Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

FIGUR 10

Försörjningsbördan 2003–2050, i basscenariot samt i scenarier med 20 procent högre respektive 20 procent lägre invandring

Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

6.3 Invandring

Förändringar i invandringspolitiken är en möjlig väg att påverka den framtida befolkningsutvecklingen. En ökad invandring, utan alltför stor utvandring, skulle otvivelaktigt kunna få stora effekter på den nationella befolkningsutvecklingen. Det basscenario som använts i modellen utgår från en historiskt sett hög invandring (samma antaganden som i SCB:s befolkningsframskrivning från 2003). I de två alternativscenarier som presenteras i figur 10 är invandringen 20 procent högre respektive 20 procent lägre än i basscenariot. Trots en väsentlig ökning av invandringen påverkas inte försörjningsbördan särskilt mycket, detta beror bl.a. på ålderssammansättningen och den invandrade befolkningens integrationsgrad på arbetsmarknaden. Antagandet i modellen är att ålderssammansättningen under prognosperioden förblir ungefär den samma som under tidigare decennier. Eftersom invandare inte bara består av personer i förvärvsaktiv ålder utan också av barn, pensionärer och av dem

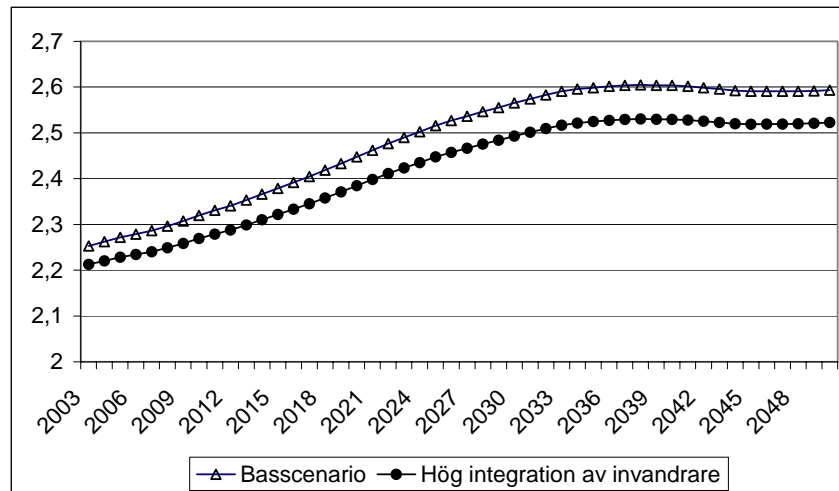
som snart ska lämna förvärvsaktiv ålder, blir deras tillskott på försörjningsbördan inte bara positiv. Invandringens effekter på försörjningskvoten beror till stor del på invandrargruppens ålderssammansättning, men också på integrationen på arbetsmarknaden av dem som invandrar till Sverige.

6.4 Integration av invandrare på arbetsmarknaden

Ett uppmärksammat problem har varit den väsentligt lägre förvärvsfrekvensen och högre arbetslösheten bland invandrare. I figur 11 redovisas ett scenario där förvärvsfrekvensen och sysselsättningen är den samma bland invandrare som bland dem som är födda i Sverige. Som framgår skulle en sådan integration av invandrare på arbetsmarknaden ha en tydligt större effekt än en 20 procent ökning av inflyttningen från utlandet. Det viktiga är alltså att få till stånd en effektiv integration av de invandrade på arbetsmarknaden, då kan också en högre invandring bli ett viktigt bidrag till att minska försörjningsbördan.

FIGUR 11

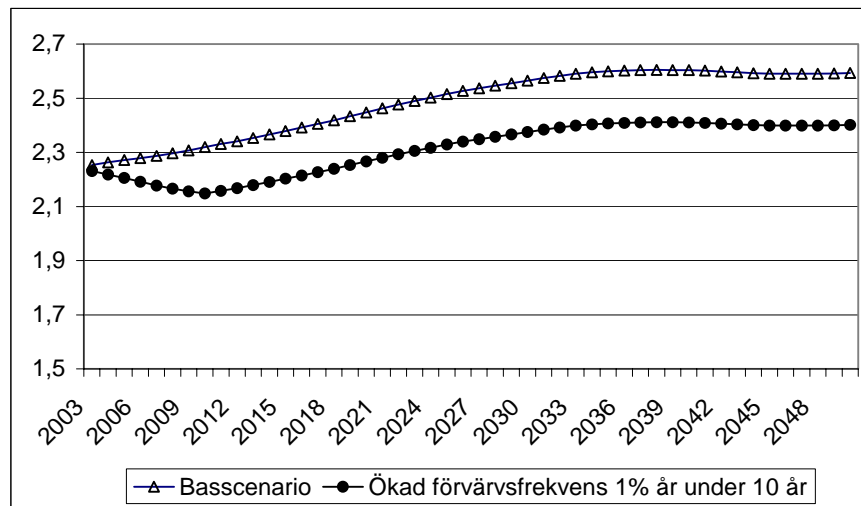
Försörjningsbördan 2003–2050, i scenario med samma förvärvsfrekvens och sysselsättning bland utlandsfödda som svenskfödda

Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

FIGUR 12

Försörjningsbördan 2003–2050, i scenario med 1 procent ökad förvärvsfrekvens per år under perioden 2003–2013

Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

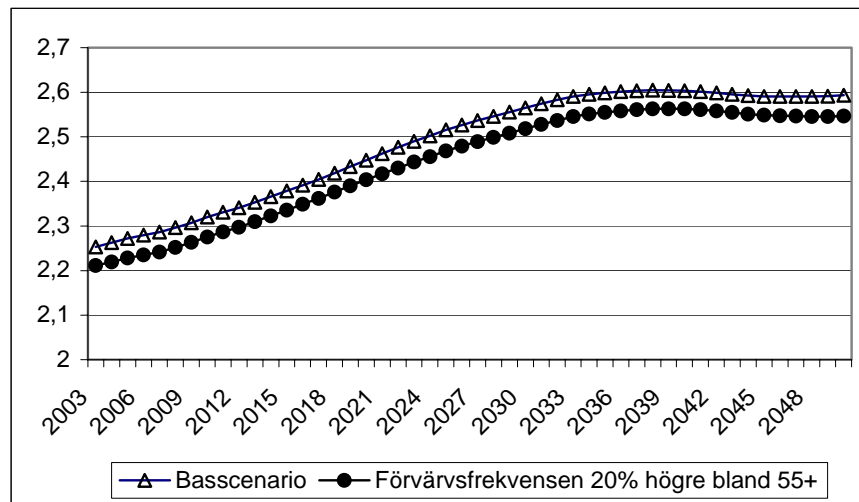
6.5 Förvärvsfrekvensen

Under slutet 1980-talet låg förvärvsfrekvensen i Sverige väsentligt högre än under 1990-talet, något som visar att förvärvsfrekvensen kan variera stort när arbetskraftsefterfrågan förändras. En kraftig höjning av förvärvsfrekvensen är uppenbarligen möjlig och ett högst troligt alternativ när arbetskraftsefterfrågan ökar under kommande decennier. I figur 12 illustreras effekter på försörjningsbördan av en höjd förvärvsfrekvens med 1 procent om året under de närmaste tio åren och därefter en konstant hög nivå på förvärvsfrekvensen. En sådan utveckling skulle innebära att försörjningsbördan i stort sett är den samma vid mitten av seklet som idag och att den tidvis kommer att ligga på en lägre nivå. En viktig fråga är huruvida det går att upprätthålla en så hög förvärvsfrekvens. Kommer kapacitetstaket att nås i samband med högkonjunkturer? I vilken utsträckning ger en så hög förvärvsfrekvens negativa effekter på den genomsnittliga kompetensnivån i arbetskraften?

FIGUR 13

Försörjningsbördan 2003–2050, i scenario med hög förvärvsfrekvens (20 procent högre än i basscenariot) bland personer mellan 55 år och 65 år

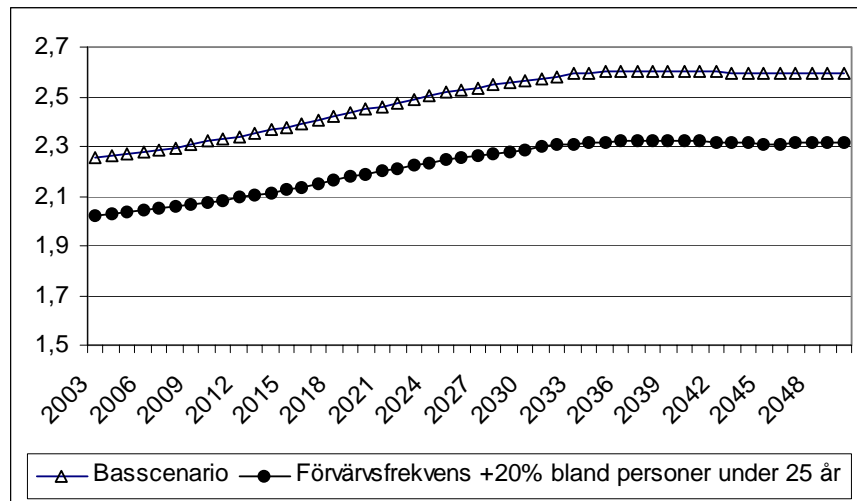
Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

En möjlig väg att minska försörjningsbördan är att höja den faktiska pensionsåldern. Idag är trenden den motsatta. Figur 13 illustrerar effekter på försörjningsbördan av att förvärvsfrekvensen höjs med 20 procent bland personer mellan 55 år och 65 år. Som framgår blir effekten på försörjningsbördan inte stor av en sådan förändring. Uppenbarligen måste förvärvsfrekvensen bland äldre öka mycket kraftigt för att ge en mer omfattande effekt på försörjningsbördan och på så sätt motverka effekterna av de demografiska processerna. Eftersom viljan att arbeta längre idag är relativt begränsad, kan man anta att effektiva åtgärder för att minska försörjningsbördan genom höjd pensionsålder förutsätter att incitamenten stärks kraftigt. Dessutom måste åtgärderna inriktas även på de över 65 år.

Ytterligare en potentiell arbetskraftsreserv finns bland yngre. Under senare år har inträdesåldern på arbetsmarkanden stigit. Att öka förvärvsfrekvensen bland personer under 25 år med 20 procent skulle, som framgår av Figur 14, ha en betydande effekt på försörjningsbördan. En ökad arbetskraftsefterfrågan skulle otvivelaktigt ha effekter på ungas förvärvsfrekvens, men kan också ha en rad negativa effekter t.ex. att födelsetalen sjunker eller att utbildningsnivån på lång sikt blir lägre än idag.

FIGUR 14

Försörjningsbördan 2003–2050, i scenarier med hög förvärvsfrekvens (20 procent högre än i basscenariot) bland personer under 25 år

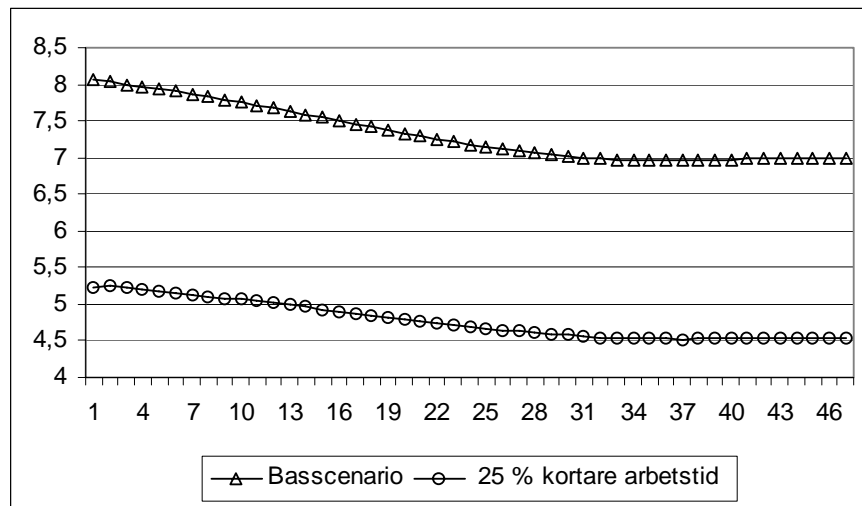
Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

6.6 Arbetstid

Att öka arbetstiden genom att sänka veckoarbetstiden eller minska antalet semesterveckor är andra åtgärder som kan motverka de negativa effekterna på tillväxt av att befolkningen blir i genomsnitt äldre. Om allt annat förblir oförändrat skulle en arbetstidsförlängning på ungefär en halv arbetsdag behövas för att motverka effekterna av de demografiska processerna enligt basscenariot. I figur 15 används ett annat mått på arbetets omfattning; andel i procent av den totala befolkningstiden som går åt för förvärvsarbete. Enligt de antaganden som finns i basscenariot skulle den siffran falla från c:a 8 procent år 2003 till ungefär 7 procent 2050. I ett alternativscenario (se figur 15) visas effekterna av en arbetstidsförkortning på 25 procent (från 8 till 6 timmar i veckan). Som framgår av figur 15 ger en sådan arbetstidsförkortning en mycket mer negativ effekt på den totala arbetsvolymen, jämfört med de förändringar som följer som en effekt av den prognostiserade demografiska utvecklingen.

FIGUR 15

Arbetade timmar i procent av hela befolkningstiden i basscenariot samt i scenario 25 procent lägre veckoarbetstid

Källa: Egna beräkningar med kohortmodell (se appendix).

7 Den framtida försörjningskvoten och försörjningstalet

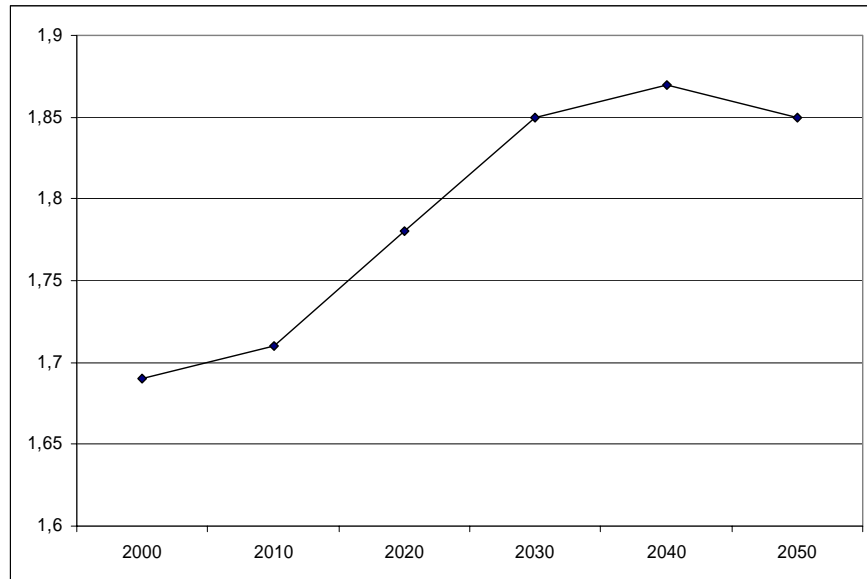
Utifrån de befolkningsprognoser SCB gör med jämna mellanrum är det möjligt att enkelt beräkna såväl försörjningskvot som försörjningstal då dessa mått bygger på totalbefolkningens och de olika åldersgruppernas storlek. *Försörjningskvoten* försämras något mellan 2000 och 2010, och mellan 2010 och 2030 försämras försörjningskvoten kraftigt. Efter 2030 beräknas försörjningskvoten försämras något fram till 2040, för att sedan åter förbättras (se figur 16). Den kraftiga försämring av försörjningskvoten som sker mellan 2010 och 2030 tar inte hänsyn till effekterna av det nya pensionssystemet. Detta ger starka incitament till att dels börja förvärvsarbete så tidigt som möjligt, dels att förvärvsarbete så länge som möjligt. En följd av detta blir att många av dem som i figur 7 schablonmässigt beräknas som försörjda i själva verket kommer att tillhöra gruppen försörjande! De som går i pension 2020 är födda 1955 och tillhör, helt och hållet, det nya pensionssystemet.⁵³ Den försämring av försörjningskvoten som beräknas ske mellan 2030 och 2040 beror på att andelen 0–19 åringar ökar. Under denna period beräknas andelen 65+ åringar minska. Förbättringen av försörjningskvoten 2040–2050 beror på att andelen personer i gruppen 20–64 år ökar.⁵⁴

---

⁵³ ITPS (2002a)

⁵⁴ SCB (2002a)

FIGUR 16
Beräknad försörjningskvot 2000–2050

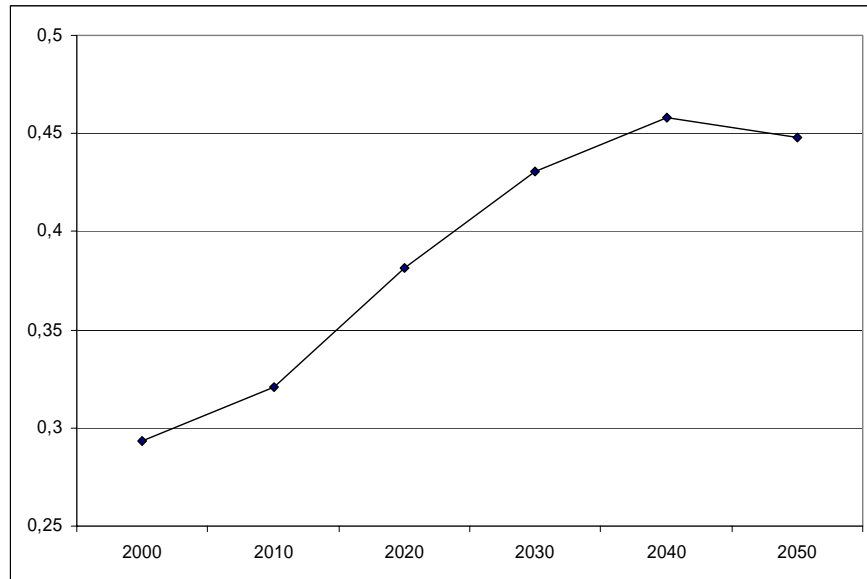
Källa: SCB (2002a).

Då beräkningen av försörjningskvoten inte tar hänsyn till de effekter det nya pensionssystemet ger, blir slutsatsen att försörjningskvoten *överskattar* försörjningsproblemet.⁵⁵ Det samma kan sägas om det beräknade försörjningstalet (se figur 17). Den nästan 50 procentiga försämring av försörjningstalet som sker 2010–2040 inkluderar inte effekterna av det nya pensionssystemet, främst i form av att individen tjänar på att arbeta så länge som möjligt.

⁵⁵ ITPS (2002a).

FIGUR 17

Beräknat försörjningstal 2000–2050

Källa: (2002a)

Såväl *försörjningskvoten* som *försörjningstalet* är alltför grova mått på försörjningsproblematiken då de är inte känsliga för förändringar i systerföretagsfrekvenser eller förändrade incitament till att arbeta. *Försörjningsbördan* är däremot känslig för dessa aspekter och inkluderar dem när försörjningsbördan beräknas.

8 Ett regionalt perspektiv

De regionala skillnaderna i Sverige har ökat under 1990-talet, såväl demografiskt som ekonomiskt.⁵⁶ Enligt en prognos baserade på trendframskrivning är det endast fem län som inte kommer att drabbas av befolkningsminskning fram till 2030: Stockholm, Uppsala, Västra Götaland, Halland och Skåne. Dessa län kommer att öka befolkningsmässigt. Norrbottens, Västernorrlands, Gävleborgs, Jämtlands län kommer att uppleva en befolkningsminskning på mellan 10 och 15 procent fram till 2030. Andelen i yrkesaktiv ålder kommer att minska i alla län fram till 2030.⁵⁷ Framför allt är det den negativa befolkningsutvecklingen i många län som oroar och som anses hota den framtida välfärden. Hela Sverige anses få svårt att leva till följd av en ökande regional divergens.⁵⁸

Sverige kommer att vara uppdelat i tre regiontyper i framtiden, menar Nygren och Persson. Det kommer att finnas tre stycken *storstadsregioner*, vilka tillsammans står för ca 85 procent av den nationella bruttointkomsten. En grupp av *regioner med mellanstora städer* kommer att finnas, och denna grupp kommer att överleva. Slutligen, kommer det att finnas *glesbygdsregioner*, som kommer att drabbas av kraftig befolkningsminskning och som kommer att vara beroende av ekonomiskt stöd för att kunna överleva.⁵⁹ Den utveckling arbetsmarknaden går till mötes med ett fåtal kvalificerade anställningar med fasta arbeten, en större grupp av tillfälliga anställningar med specialistkompetens, samt en stor grupp arbetslösa kommer att gynna utvecklingen i storstadsregionerna, men inte i glesbygden.⁶⁰ Ser man på den genomsnittliga befolkningsförändringen inom LA-regionerna⁶¹ under perioden 1996–2001, så är det just storstadsregionerna samt universitets- och högskoleregionerna som haft en generellt positiv befolkningsutveckling. Under samma period har

⁵⁶ NUTEK (1999).

⁵⁷ SCB (2003b).

⁵⁸ Landstingsförbundet (2000).

⁵⁹ Nygren & Persson (2001).

⁶⁰ Aronsson & Sjögren (1994).

⁶¹ LA-regioner står för lokala arbetsmarknadsregioner, och bygger på pendlingsmönster hos befolkningen.

LA-regionerna sekundära centra och småregioner haft en påtaglig befolkningsminskning generellt sett.⁶²

Nygren och Persson menar att det trots allt finns något positivt i den utveckling som är påbörjad. ”Tredelningen av det svenska ortssystemet blir en direkt följd av den underliggande geografiska och demografiska strukturen. Vi kommer att få se en högre reproduktion av urbaniseringsprocessen under 1900-talet fast på en högre nivå. Detta leder – liksom urbaniseringsprocessen gjorde tidigare – till en rad positiva ekonomiska och sociala resultat för folkflertalet främst genom synergieffekter i mångsidiga stadsmiljöer. Utvecklingen av ett par, tre internationellt konkurrenskraftiga stadsregioner i Sverige ger en god möjlighet för hela landet att fortsätta att vara en konkurrenskraftig ekonomi. Den politiska uppgiften är på ett effektivt sätt fördela överskotten till resten av Sverige”⁶³

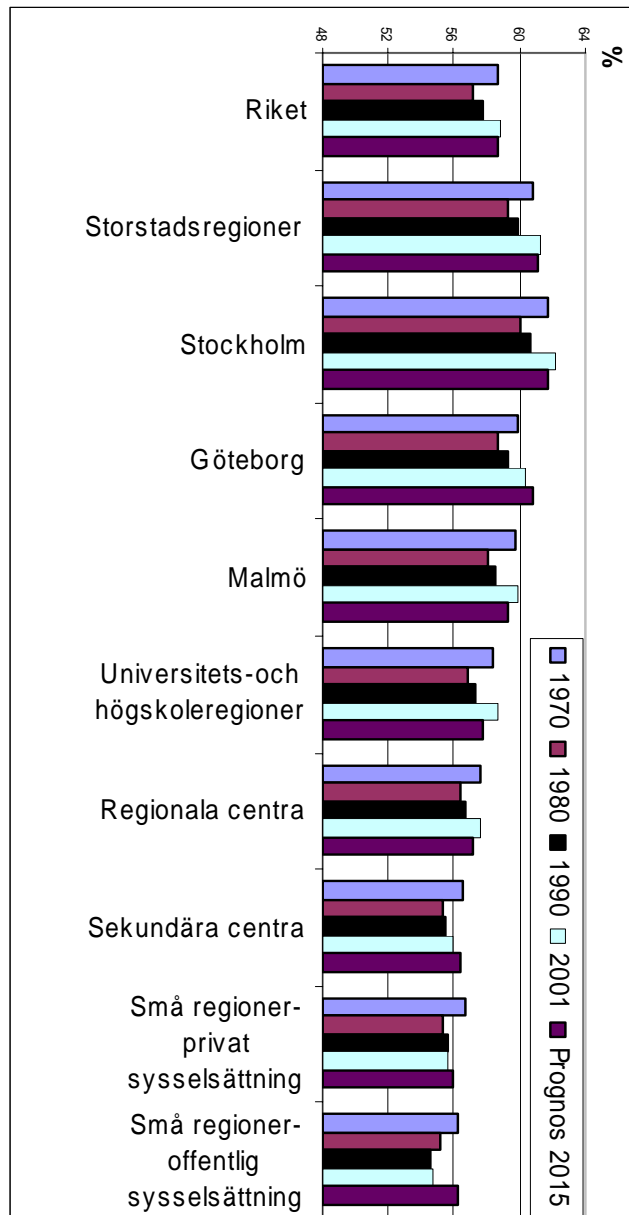
I figur 18 illustreras den procentuella andelen i åldersgruppen 20–64 år relativt den totala befolkningen i regionen 1970–2015. Att storstadsregionerna har störst andel av personerna i åldersgruppen 20–64 framkommer tydligt. Dock är det endast Göteborgsregionen som förväntas ha en fortsatt positiv befolkningsutveckling mätt i andelen personer 20–64 år fram till 2015. I såväl Malmö som Stockholm kommer andelen 20–64 åringar att minska något fram till 2015. Universitets- och högskoleregioner, samt regionala centra har haft en positiv utveckling 1980–2001, men kommer att få en minskad andel av befolkningen i åldersgruppen fram till 2015. Andelen personer 20–64 år minskade kraftigt mellan 1970 och 1980 i sekundära centra och småregioner. Sedan 1980 har utvecklingen däremot varit positiv, och den positiva trenden förväntas fortsätta till 2015.

---

⁶² ITPS (2002b)

⁶³ Nygren & Persson (2001, sid. 7).

FIGUR 18
 Procentuell andel i åldersgruppen 20-64 år i förhållande till den totala befolkningen 1970-2015

Källa: ITPS (2002b)

Det mesta talar för att skillnaderna mellan de olika svenska regionerna kommer att öka och att stora förändringar kommer att ske, såväl ekonomiskt och socialt som demografiskt. Frågan är vad de betyder för befolkningens välfärd. Figur 18 visar endast den demografiska utvecklingen, men säger inget om befolkningens välfärd. Om en region har en stor och ökande andel av sin befolkning i åldersgruppen 20–64 år är detta positivt för regionen. Om samtidigt en allt större andel av åldersgruppen 20–64 år över tid är långtidssjukskrivna och blir förtidspensionerade, vilket är mycket negativt för såväl försörjningsbördan som befolkningens välfärd, syns inte detta i en så enkel beskrivning som figur 18 utgör. Att studera andelen personer i arbete relativt regionens totalbefolkning kan bättre fånga upp detta.

9 En internationell jämförelse

Den framtida befolkningsutvecklingen, inte bara i Sverige utan även internationellt, kommer att följa de långsiktiga trender som blivit tydliga under 1900-talet: medellivslängden har ökat och antalet barn per kvinna har sjunkit. På sikt leder detta till en relativ minskning av den arbetsföra befolkningen i åldrarna 20–64 år, vilket antas leda till en relativ minskning av det totala arbetskraftsutbudet.⁶⁴ I en internationell jämförelse bedöms Sveriges läge som relativt gynnsamt när det gäller det framtida försörjningsproblemet.⁶⁵ Samtidigt har Sverige den största andelen personer över 80 år i befolkningen av alla OECD länder, och Sverige är det land som har de näst högsta utgifterna inom OECD för äldreomsorg.⁶⁶

TABELL 3
Beräknat försörjningstal i EU-länderna 2000–2020

Land	2000	2010	2020
Belgien	0,281	0,294	0,356
Danmark	0,241	0,272	0,337
Tyskland	0,260	0,329	0,363
Grekland	0,283	0,316	0,358
Spanien	0,271	0,289	0,331
Frankrike	0,272	0,281	0,359
Irland	0,194	0,191	0,345
Italien	0,288	0,338	0,397
Luxemburg	0,234	0,262	0,310
Nederländerna	0,219	0,246	0,326
Österrike	0,251	0,288	0,324
Portugal	0,251	0,267	0,303
Finland	0,245	0,275	0,389
Sverige	0,296	0,314	0,376
Storbritannien	0,264	0,269	0,320
EU-15	0,267	0,298	0,351

Källa: Bearbetning av befolkningsstatistik från Eurostat

⁶⁴ Finansdepartementet (2000).

⁶⁵ Konjunkturinstitutet (2000).

⁶⁶ OECD (2002). Norge är det enda OECD-land som har högre utgifter för äldreomsorg än Sverige.

I tabell 3 har försörjningstalet, d.v.s. hur många personer 65+ år som varje person 20–64 år antas försörja, för de 15 nuvarande EU-länderna för perioden 2000 till 2020. Sverige har ett försörjningstal som är klart sämre än genomsnittet för EU-länderna för samtliga år. Enligt dessa data, baserade på befolkningsstatistik från Eurostat, är det få länder som har sämre försörjningstal än Sverige.

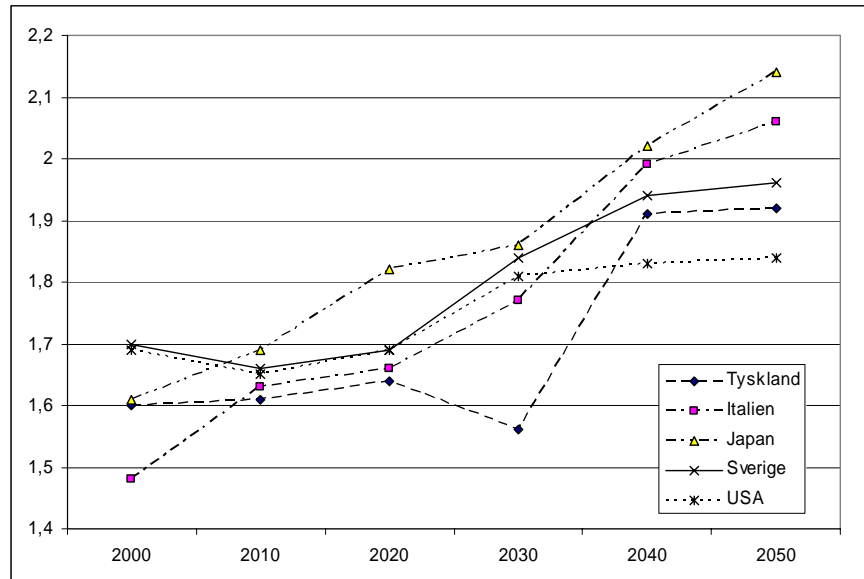
I figur 19 illustreras försörjningskvoten för Tyskland, Italien, Japan, USA och Sverige för perioden 2000–2050. Tyskland, Italien och Japan är bland de länder som anses få de största demografiska problemen under de närmaste 50 åren. Försörjningskvoten i Sverige beräknas till mellan 1,78 och 1,82 år 2050. Genomsnittet för EU-länderna (exklusive Sverige) beräknas till mellan 1,74 och 1,79. Sverige befinner sig, tillsammans med länder som Tyskland, Italien, Spanien, Grekland och Japan, i en mycket bekymmersam situation.⁶⁷ Tyvärr framstår inte den svenska befolkningsutvecklingen som gynnsam.

---

⁶⁷ Egna beräkningar från World Populations Prospects, Population Database.

FIGUR 19

Beräknad försörjningskvot för Tyskland, Italien, Japan, Sverige och USA 2000–2050

NOT: Beräkningarna baseras på ett basalternativ som finns i databasen. Ett hög- och lågalternativ finns även, liksom ett med konstant fertilitet.

Källa: Bearbetning av statistik från World Population Prospects, Population Database.

Samtidigt måste man komma ihåg att vare sig försörjningskvoten eller försörjningstalet säger något om *arbetskraftens storlek*, utan dessa mått är strikt demografiska. Sett ur ett internationellt perspektiv är det kvinnliga arbetskraftsdeltagandet högt i Sverige (se tabell 4).⁶⁸ Det innebär att länder såsom t.ex. Italien, Tyskland och Japan kan förbättra sin modifierade försörjningskvot (F^*) genom att arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor 20–64 år ökar. Genom att arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor 20–64 år ökar så ökar arbetskraftens storlek, och detta sker på genom att antalet personer som ej deltar i arbetskraften, E , sjunker. Då arbetskraftsdeltagandet hos de svenska kvinnorna redan är mycket högt, finns inte denna arbetskraftsreserv i Sverige som kan förbättra den modifierade försörjningsbördan F^* . Avsaknaden av en stor inhemsk arbetskrafts-

⁶⁸ Melkas & Anker (1998).

reserv gör den svenska situationen relativt sett svårare än för länder som kan mobilisera kvinnorna och därigenom förbättra sin modifierade försörjningsbörda.

TABELL 4
Kvinnlig arbetskraftsaktivitet i 20 länder 1991–1994

	Vuxna kvinnors arbetskrafts- deltagande 1991–1993	Kvinnornas andel av den totala arbetskraften 1991–1994
Sverige	77	48
Danmark	78	47
Finland	70	47
Norge	80	45
USA	67	45
Australien	62	n.a.
Japan	58	n.a.
Österrike	58	42
Belgien	45	42
Frankrike	61	43
Tyskland	56	42
Grekland	46	37
Irland	39	32
Italien	48	37
Luxemburg	47	37
Nederländerna	47	40
Portugal	59	44
Spanien	44	36
Storbritannien	67	43
Turkiet	35	31

Källa: Melkas & Anker (1998).

Sjukfrånvaron i Sverige är i ett internationellt perspektiv mycket hög.⁶⁹ Om sjukfrånvaron, S , kan minskas kommer F^* att förbättras givet att P , N , A och E är konstanta. Många länder, och inte minst Sverige, kan även förbättra sin modifierade försörjningsbörda genom att arbetslösheten för t.ex. invandrarna sjunker till samma nivå som för den inhemska befolkningen.

Några ord måste även sägas om försörjningsbördan. Den ”svenska välfärdsmodellen” är uppbyggd enligt en riskfördelningsprincip över ett livscykel perspektiv, en modell där den offentliga sektorn och socialförsäkringssystemet spelar en central roll. Tanken är att genom transferringar till hushållen skapas ett socialt skyddsnet, ett skyddsnet som skall ge individen trygghet vid t.ex. sjukdom, arbetslöshet och ålderdom. Länder såsom USA och Japan har ett mer marknadsanpassat skyddsnet, där individen köper den trygghet vederbörande önskar genom privata försäkringar. Andra länder, t.ex. Tyskland, Frankrike och Italien, har ett skyddsnet som bygger på korporativistiska principer, där avtal mellan arbetstagare och arbetsgivare har en stor betydelse. Familjen utgör även en viktig del av skyddsnetet.⁷⁰ Då samhället har ett mindre ansvar för individernas välfärd blir trycket på de offentliga socialförsäkringarna i länder med liberala och korporativistiska välfärdslösningar avsevärt mindre än länder som valt samma välfärdsmodell som Sverige.

Sammanfattningsvis framstår den svenska situationen inte som gynnsam vid en internationell jämförelse. De flesta länder kan, till skillnad från Sverige, öka arbetskraftsdeltagandet hos kvinnorna, med följd att en stor andel av åldersgruppen 20–64 mobiliseras på arbetsmarknaden. Detta förbättrar dessa länders försörjningsproblem. Sverige kan i framtiden möjligen förbättra sin modifierade försörjningsbörda genom att minska den, i ett internationellt perspektiv, höga sjukfrånvaron och minska arbetslösheten hos t.ex. invandrarna.

⁶⁹ Bergendorff et al. (2002).

⁷⁰ Enligt den typologi över välfärdssfärer som Esping-Andersen (1990) gör räknas Norge, Danmark, Finland och Nederländerna till den socialdemokratiska välfärdssfären, precis som Sverige. USA, Kanada, Schweiz, Australien och Japan räknas till den liberala välfärdssfären. I den korporativistiska, eller konservativa, välfärdssfären hör länder såsom Italien, Frankrike, Österrike, Tyskland och Belgien. En likartad empiriskt baserad typologi görs även av Hicks & Kenworthy (2002).

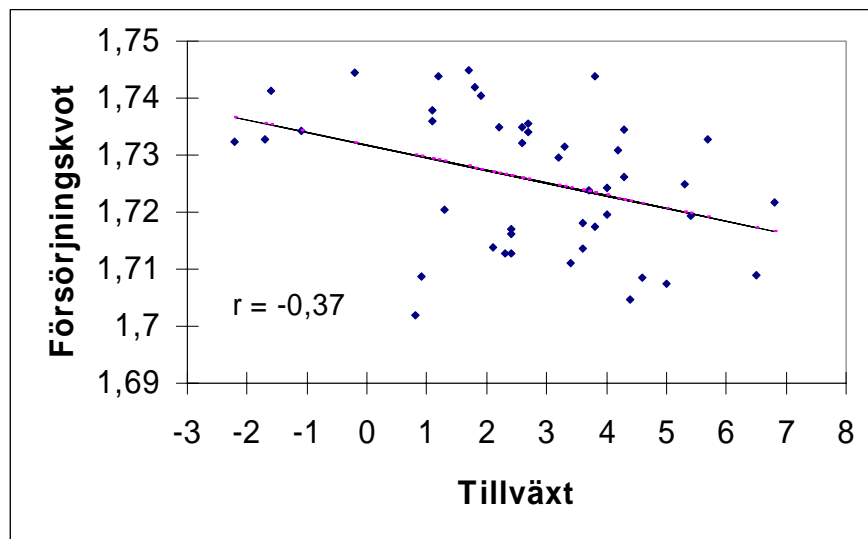

10 Effekter på tillväxt

En central fråga i sammanhanget är hur den ekonomiska tillväxten påverkas när färre skall försörja fler. I figur 20 har försörjningskvoten (totalbefolkning dividerat med antal personer 20–64 år) och tillväxten av BNP analyserats bivariat under perioden 1960–2001. Figuren visar ett svagt negativt samband mellan försörjningskvoten och tillväxt: en hög försörjningskvot innebär en låg eller negativ tillväxt, och en låg försörjningskvot innebär en hög tillväxt.

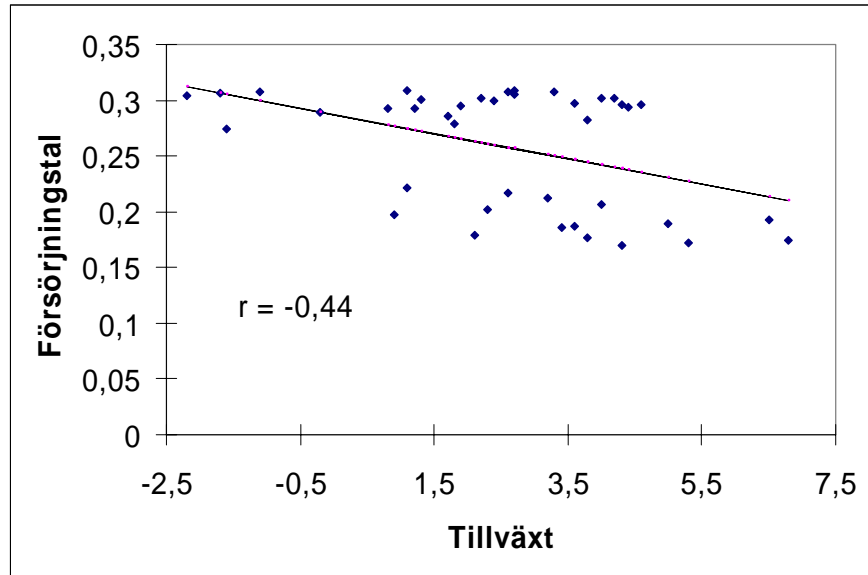
Problemet med att använda försörjningskvoten är att den inte säger något om vem som försörjer vem. Det enda den säger något om är kvoten mellan totalbefolkningen och antalet personer som är mellan 20–64 år. Vad figur 20 visar är att antalet personer över 65 år ökat under perioden 1960–2001.

FIGUR 20
Försörjningskvot och tillväxt 1960–2001

Källa: Egna beräkningar

FIGUR 21
Försörjningstal och tillväxt 1960–2001

Källa: Egna beräkningar

Denna utveckling syns än mer tydligt när man analyserar försörjningstalet (antalet personer 65+år dividerat med antalet personer 20–64 år) och tillväxten av BNP. Ju fler personer 65+ år per antalet personer 20–64 år desto lägre tillväxt och vice versa. Trots att den kvinnliga relativa sysselsättningsfrekvensen ökat från ca 30 procent 1960 till drygt 80 procent 1980, så har detta tillskott till arbetskraften inte förbättrat försörjningstalet. Att så inte skett beror på att försörjningstalet inte analyserar vem som försörjer vem, utan endast analyserar kvoten mellan antalet personer 65+år dividerat med antalet personer 20–64 år. Det tydliga negativa sambandet som finns i figur 21 är inte förvånande, då försörjningstalet fångar samma processer som försörjningskvoten gjorde i figur 20.

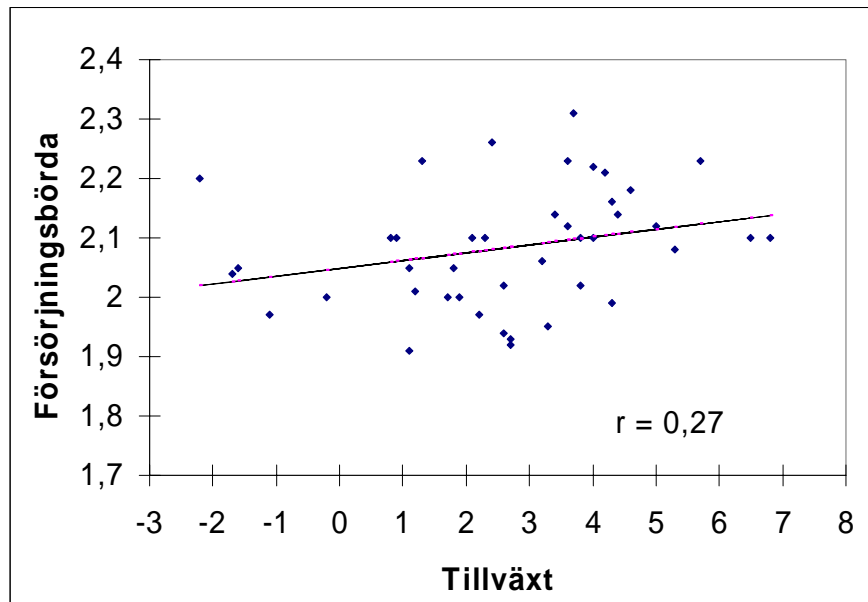
Både försörjningskvoten och försörjningstalet fångar upp att andelen personer 65+ år blivit fler under perioden 1960–2001. Till följd av detta har den arbetskraftsintensiva äldreomsorgen expanderat och denna kan knappast beskrivas som en tillväxtgenererande bransch med hög produktivitet utveckling. Vidare har en allt större del av den samhällsekonomiska kakan gått till offentligt finansierade pensioner under perioden 1960–2001.⁷¹

Det är troligt att försörjningskvoten och försörjningstalet fångar upp denna ekonomisk-demografiska process. Det är således inte åldrandet i sig som leder till en lägre tillväxt, vilket antyds i figur 20 och 21, utan den lågproduktiva och arbetskraftsintensiva tjänstesektor som växt fram som en följd av åldrandet.

---

⁷¹ Ohlsson (1995, 1996, 1998) argumenterar för att en ekonomisk-demografisk förändring ägt rum i Sverige under 1900-talet. Denna förändring handlar om en kraftigt förändrad åldersstruktur, familjens roll har förändrats i och med att kvinnorna kommit att förvärvsarbeta utanför hemmen, samt att Sverige gått från att vara ett industriellt till postindustriellt samhälle. Motsvarande utveckling har även beskrivits i den internationella forskningen, se t.ex. Barr (1998) och Esping-Andersen (1996).

FIGUR 22
Försörjningsbördan och tillväxt 1960–2001

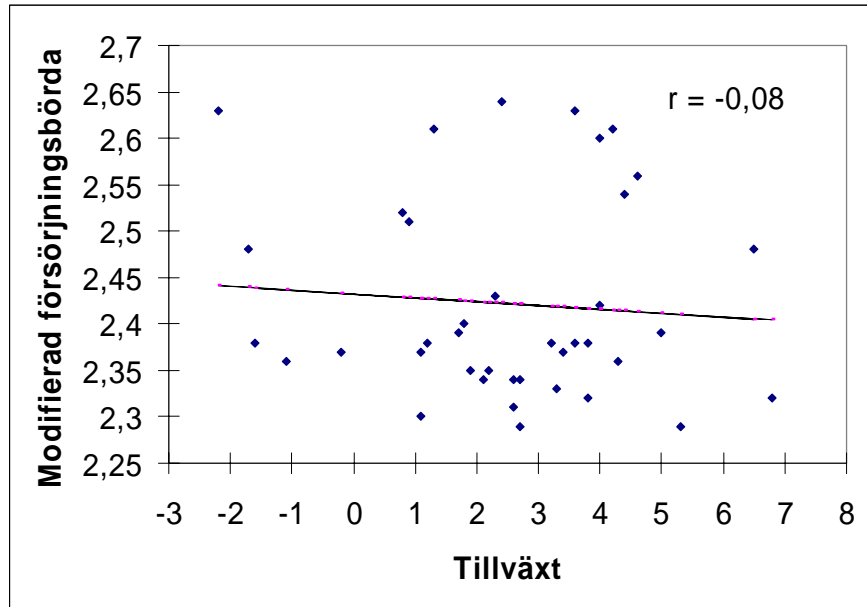
Källa: Egna beräkningar

Ett mått som är något bättre på att fånga vem som försörjer vem är försörjningsbördan (totalbefolkningen dividerat med antalet sysselsatta). I figur 22 visas försörjningsbördan och tillväxten av BNP 1960–2001. Figuren visar på ett svagt positivt samband: när försörjningsbördan är låg så är tillväxten låg eller negativ, och när försörjningsbördan är hög så är även tillväxten hög.

Problemet med att använda försörjningsbördan är att långtidssjukskrivna och föräldralediga ses som försörjande och inte som försörjda. Detta gör att figur 22 inte ger en korrekt bild av vem som försörjer vem och vilka effekterna på tillväxten blir.

FIGUR 23

Modifierad försörjningsbörda och tillväxt 1963–2001

Källa: Egna beräkningar

Figur 23 illustrerar det bivariata samband som finns mellan den modifierade försörjningsbördan (totalbefolkningen dividerat med antalet personer i arbete) och tillväxten av BNP 1963–2001. Den modifierade försörjningsbördan är det mått som bäst visar på vem som försörjer vem. Figur 23 visar att *det saknas samband* ($r = -0,08$) mellan den modifierade försörjningsbördan och tillväxten av BNP.

Resultatet indikerar att tillväxten av BNP kanske inte i främsta hand påverkas av hur många personer det finns som är 20–64 år, sysselsatta eller i arbete, utan snarare av vad dessa personer arbetar med. Det är logiskt att tillväxten blir högre i en ekonomi bestående av en högproduktiv industrisektor (1960-talet), än i en ekonomi som har ett stort inslag av arbetskraftsintensiv tjänsteproduktion (1990-tal). Lika logiskt är det att bördan för samhället är mindre i en ekonomi som kännetecknas av en arbetslöshet på mellan en och två procent (1960-tal), än i en ekonomi

med hög arbetslöshet, ökande långtidssjukskrivningar och förtidspensioneringar (1990-tal).

Det negativa sambandet mellan tillväxten av BNP, å ena sidan, och försörjningskvoten och försörjningstalet, å den andra, kan därför inte ses som bevis för att det åldrande samhället leder till en ekonomisk stagnation saknar grund. Vare sig försörjningskvoten eller försörjningstalet säger något om vem som försörjer vem, utan uttrycker endast en demografisk kvot.

Mellan 1885 och 1915 hade Sverige en genomsnittlig årlig tillväxt av BNP på ca tre procent.⁷² Samtidigt befann sig försörjningskvoten på samma höga nivå som idag.⁷³ Denna period utgjorde också en period av en kraftigt åldrande befolkning, relativt sett, vilken utgjorde en tung börda för kommunerna.⁷⁴ Slutsatsen av detta är att de demografiska kvoterna försörjningskvoten och försörjningstalet inte kan säga mycket om vilket håll tillväxten går.

---

⁷² Schön (2000).

⁷³ Se figur 1

⁷⁴ Edebalk (1996).

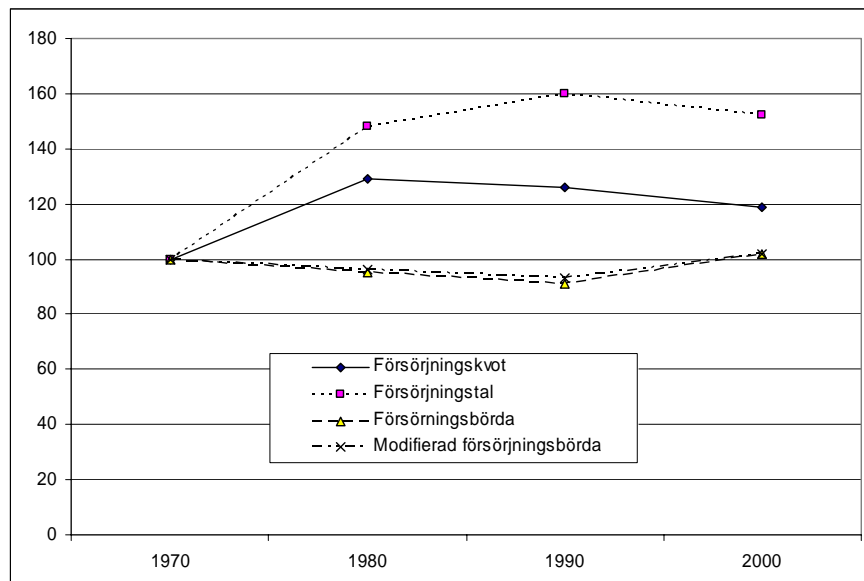

11 Avslutande kommentarer

Beroende på hur man definierar bördan mellan försörjda och försörjande får man helt olika resultat. Vilken definition och mått på bördan mellan försörjda och försörjande är då den bästa? Något enkelt svar på denna fråga finns inte, då alla definitioner och mått har sina för och nackdelar.

I figur 24 har utvecklingen av bördan mellan de försörjda och försörjande enligt de olika definitionerna indexerats för perioden 1970–2000. Endast smärre förändringar har skett i utvecklingen av försörjningsbördan och den modifierade försörjningsbördan. Styrkan hos framför allt den modifierade försörjningsbördan är att den fångar upp dem som verkligen är i arbete, och därmed är försörjande. Svagheten hos detta mått är det är mycket svårt att göra prognoser, då kunskap om hur många som befinner sig i arbete i framtiden är mycket osäker.

FIGUR 24
Försörjda och försörjande enligt olika mått 1970–2000. Index 1970=100

Källa: Statistisk Årsbok och SOS Arbetskraftsundersökningen

Styrkan hos måttet försörjningsbördan är att den tydligt fångar upp de som är sysselsatta och ställer dessa i relation till totalbefolkningen. Jämfört med utvecklingen för den modifierade försörjningsbördan är utvecklingen utan större fluktuationer. Svagheten med detta mått är att det ser till de sysselsatta, en grupp som inkluderar bl.a. sjukskrivna och föräldralediga, samt att kunskapen om hur många som är sysselsatta i framtiden är mycket osäker.

Försörjningstalet har ökat mest under perioden 1970–2000 relativt de andra måtten. Samtidigt är försörjningstalet det mått som sämst fångar börda mellan försörjda och försörjande. Detta mått säger endast något om hur många personer 65+ år det går på varje person mellan 20 och 64 år. Innan barnen, personer i åldersgruppen 0–19 år, får en förvärvsinkomst tillhör de gruppen försörjda, men de fångas inte upp i detta mått. Bördan mellan försörjda och försörjande när det gäller pensionärerna bygger även på vilket pensionssystem som finns. Styrkan med detta mått är att det går att göra demografiska framskrivningar med god precision, vilket innebär att kunskapen om hur många personer 65+ år det går på varje person mellan 20 och 64 år i framtiden är relativt god.

Försörjningskvoten ökar kraftigt 1970–2000 relativt försörjningsbördan och den modifierade försörjningsbördan. Detta mått säger inte så mycket om vem som försörjer och vem som blir försörjd, utan vad detta mått fångar upp är den relativa storleken hos åldersgruppen 20–64 år gentemot totalbefolkningen. Styrkan med detta mått är att då det är ett demografiskt mått går det att med relativt god precision göra skattningar för hur stor åldersgruppen 20–64 år är relativt totalbefolkningen.

Skattningar för försörjningskvoten och försörjningstalet gjordes för perioden 2000–2050 visade på en kraftig försämring av dessa båda mått. Det gäller dock att ha klart för sig att dessa båda mått endast är demografiska kvoter, och att de inte säger något om vem som försörjer vem. Om man använder försörjningskvoten och försörjningstalet, trots de brister dessa mått har, framstår framtiden som mörk

I kapitel sex gjordes ett antal skattningar av försörjningsbördan för perioden 2003–2050. Ett basscenario konstruerades och olika scenarier med varierande födelsetal, dödstal, invandring, förvärvsfrekvens (för olika åldrar och grupper), samt antalet arbetade timmar konstruerades för att se vilka åtgärder som hade störst effekt på försörjningsbördan. Resulta-

ten visar att det är genom att få så många som möjligt av den arbetsföra befolkningen i arbete som försörjningsbördan kan utvecklas i en positiv riktning. Skattningarna i denna studie visar på att arbetskraftsinvandring däremot inte utgör någon lösning på problemet med en bekymmersam försörjningsbörda⁷⁵. Liknande resultat har erhållits i andra studier⁷⁶.

Denna studie pekar även på att en arbetsmarknadsintegration av de utrikes födda, så att de fick samma förvärvsfrekvens som de infödda, skulle ha en större positiv effekt på försörjningsbördan än en 20 procent högre invandring enligt SCB:s befolkningsprognos från 2003. En nyligen gjord rapport från Institutet för tillväxtpolitiska studier visar på att om de utrikes födda hade samma förvärvsfrekvens som de infödda år 2001 skulle de utrikes födda breddat skattebasen och minskat de offentliga transferringarna med motsvarande 1,4 procent av BNP⁷⁷.

Det kommer att ske en ekonomisk, social och demografisk förändring i de svenska regionerna. De demografiska förändringarna går att skatta med relativt god precision, vilket man även kan göra med ekonomiska variabler som t.ex. näringsstruktur och skattebas. Utifrån detta går det att göra en bedömning av framtida sociala förändringar. Samtidigt finns det problem när det gäller en regional förändring och dess konsekvenser för välfärd och försörjning. Socialförsäkringarna är nationella system, medan skola, vård och omsorg är kommunala och landstingskommunala frågor. Utan att det sker några befolkningsförändringar på nationell nivå är det möjligt att regioner drabbas av en avfolkning p.g.a. av att t.ex. arbetstillfällena försvinner. Att människor söker sig till expansiva regioner, där det är lätt att få jobb, har positiva effekter på kvoten mellan försörjda och försörjande: istället för att bli försörd tillhör personen de för-

⁷⁵ Om man genom arbetskraftsinvandring vill uppnå en omfördelning från invandrarna till den inhemska befolkningen på 5 procent av BNP, vilket motsvarar ca 100 miljarder kronor, krävs, enligt Ekberg, en "mycket stor invandring och med mycket stark koncentration till äldre med vanligtvis hög sysselsättningsgrad (ålder 25-45 år). När vi omkring 1970 hade en omfördelning på knappt 2 procent av bruttonationalprodukten uppgick invandringen till knappt 600 000 individer varav knappt 70 procent befann sig i den vanligtvis förvärvsarbetande åldersklassen (20-64 år)" (Ekberg 2002, sid. 10). För att denna omfördelning, från invandrarna till den inhemska befolkningen, skall äga rum krävs att invandrarnas sysselsättningsläge är samma som den hos den inhemska befolkningen (Ekberg & Andersson 1995). I dagsläget är invandrarnas arbetslöshet avsevärt högre än de inföddas, och invandrarnas sysselsättningsfrekvens är avsevärt lägre än de inföddas (SCB 2002c. Se även Valfärdspolitiska rådets rapport 1998, 2002; Broomé et al. 1996; Broomé et al 2001; samt Broomé & Bäcklund 1998).

⁷⁶ SCB (2002d) och Nilsson (2002).

⁷⁷ ITPS (2003)

sörjande. Slutsatsen kring det regionala perspektivet på försörjningsproblematiken är att detta perspektiv är mycket komplex.

Vilka effekterna blir på tillväxten av BNP av att försörjningskvoten, försörjningstalet, försörjningsbördan och den modifierade försörjningsbördan förändras är oklart. I denna studie gjordes en bivariat analys för perioden 1960–2001 och den kunde inte fånga upp några signifikanta effekter på tillväxten av BNP.

Vid en internationell jämförelse framstår inte den svenska situationen som förhållandevis gynnsam. I Sverige har man valt en välfärdsmodell som genom transfereringar till hushållen skapar ett socialt skyddsnät, ett skyddsnät som skall ge individen trygghet vid t.ex. sjukdom, arbetslöshet och ålderdom. Då samhället har ett mindre ansvar för individernas välfärd i de flesta andra länder blir trycket på de offentliga socialförsäkringarna avsevärt mindre än länder som valt samma välfärdsmodell som Sverige. Vidare kan de flesta länder, till skillnad från Sverige, öka arbetskraftsdeltagandet hos kvinnorna, vilket förbättrar dessa länders försörjningsproblem. Sverige kan förbättra sin situation genom att minska den, i ett internationellt perspektiv, höga sjukfrånvaron och minska arbetslösheten hos t.ex. invandrare och ungdomar.

Att öka antalet arbetade timmar utgör en annan möjlighet att förbättra kvoten mellan försörjda och försörjande. År 1900 bestod den normala arbetstiden av 60 timmar per vecka och man arbetade 2 688 timmar om året. Den normala veckoarbetstiden hade minskat med en tredjedel 1996 och varje person arbetade i genomsnitt 1 630 timmar om året.⁷⁸ ”Lagar och avtal om arbetstidsförkortning samt socialpolitik har, tillsammans med förändringar av de ekonomiska incitamenten, begränsat antalet arbetade timmar per person. En arbetstidsförkortning innebär i sig att det totala arbetskraftsutbudet minskar”.⁷⁹ Detta framkom även i de skattningar som gjordes i kapitel sex.

⁷⁸ Abrahamsson (1998). För en översikt av arbetstidspolitiken i ett europeiskt perspektiv, se Anxo & Lundström (1998).

⁷⁹ Näringsdepartementet (2002, sid. 133).

Vad denna studie visat är att olika definitioner av relationen mellan försörjande och försörjda ger olika resultat. Sämst är de demografiska måtten och definitionerna, t.ex. totalbefolkningen dividerat med 20–64 åringar, då dessa inte tar hänsyn till vem som försörjer och vem som blir försörjd. Att ha så många personer i arbetsför ålder som möjligt i arbete är det bästa sättet att förbättra sin försörjningsförmåga.

Ett sätt att förbättra kvoten mellan försörjda och försörjande är att öka antalet arbetade timmar, ett annat är att så många som möjligt i förvärvsarbetande ålder befinner sig i arbete. Invandring utgör ingen lösning när det gäller försörjningsfrågan då invandringen måste bli mycket omfattande.

12 Appendix: Beskrivning av modell för analys av effekter på den framtida försörjningsbördan

Analysen av den framtida försörjningsbördan som presenteras i rapporten baseras på beräkningar i en enkel demografisk kohortmodell, med köns- och ålderskohorter (ettårsklasser) för befolkningen som är född och bosatt i Sverige samt för dem som är bosatta i Sverige men födda utomlands. I resultatredovisningen har uppgifterna för män och kvinnor samt för utlandsfödda och svenskfödda summerats. Till dessa uppgifter har förts antaganden om förvärvsfrekvens, sysselsättning, och arbetstid för personer efter kön, ålder och födelseled d.v.s. födda i respektive utanför Sverige. Försörjningsbördan i modellen avser kvoten mellan modellens totalbefolkning och de i förvärvsaktiv ålder (20–65 år) som är sysselsatta.

Modellen utgår från den observerade befolkningen i Sverige vid årsskiftet 2002 – 2003. Analyserna utgår från ett basscenario som i stora drag baseras på samma antaganden som i SCB:s befolkningsframskrivning från 2003. Denna framskrivning skiljer sig på flera punkter, både i utgångspunkter och i resultat, från tidigare befolkningsframskrivningar som SCB gjort. Den kohortmodell som här använts är i flera avseenden enklare än den modell som SCB utgår från. Resultaten i basscenarioet blir också något annorlunda jämfört med de resultat som kommer fram i SCB:s befolkningsframskrivning från 2003, dels på grund av vissa annorlunda antaganden dels på grund av att modellen har en enklare uppbyggnad. Skillnaderna mellan SCB:s olika befolkningsframskrivningar är dock i flera avseenden väl så stora som mellan SCB:s senaste befolkningsprognos och den demografiska delen av den här presenterade modellen. Syftet med modellen är att ge en ungefärlig bild av vad demografiska förändringar betyder, i förhållande till andra faktorer som kan påverka försörjningsbördan i framtiden.

Dödstal

Modellen utgår i basscenariot från samma antaganden om den ålders- och könsspecifika dödligheten och samma antaganden om dödstalens årliga reduktion som i SCB:s befolkningsframskrivning från 2003 (SCB 2003c). Dödligheten är i modellen den samma för de svenskfödda som de utlandsfödda. I det alternativa scenariot för dödstal, som redovisas i rapporten, finns ingen dödstalsreduktion.

Födelsetal

Modellen utgår från samma antaganden om förändring av fruktsamhetstalen under perioden 2003–2050 som i SCB:s befolkningsmodell. Modellen har gör inga antaganden om skillnader i födelsetal bland de utlandsfödda och de som är födda i Sverige. Detta kan leda till en viss underskattning av födelsetalen i de scenarier där invandringen är hög. I de två alternativa scenarierna för födelsetal som redovisas i rapportern har antalet födselar i varje åldersgrupp ökat respektive minskat med 20 procent jämfört med basscenariot under hela perioden.

Invandring

I basscenariot är antaganden om den totala invandringen från utlandet de samma som i SCB:s prognos från 2003. Prognosen utgår från att invandringens ålderssammansättningen är oförändrad över tiden. Ålderssammansättningen är den samma som ingångsvärdena i SCB:s befolkningsframskrivning för 2003. I de två alternativa scenarierna för invandring som redovisas i rapportern har invandringen ökat respektive minskat med 20 procent jämfört med basscenariot. Ålderssammansättningen är oförändrad i dessa scenarier.

Utvandring

Prognosen utgår från samma antaganden om utvandringsrisker efter ålder, kön och födelseland, som i SCB:s befolkningsframskrivning för 2003 (SCB 2003c). Basscenariot bygger på samma antaganden om förändring av utvandringsrisker för de som är födda i Sverige som i SCB:s befolkningsframskrivning.

Förvärvsfrekvens

Modellen utgår i basscenariot från att de ursprungslands-, köns- och åldersspecifika förvärvsfrekvenserna är oförändrade över hela perioden. De ålders- och könsspecifika förvärvsfrekvenserna är i modellen de samma som genomsnittsvärdet för perioden 1987–2002 (enligt AKU). I alternativa scenarier testas effekterna på försörjningsbördan av förändringar i den generella förvärvsfrekvensen samt av en höjning av förvärvsfrekvensen bland utlandsfödda samt en höjning av förvärvsfrekvensen bland de äldre och bland de yngre. I vissa fall sker detta genom en successiv ökning från bassceniots nivå till en högre nivå under en begränsad tidsperiod.

I beräkningar av försörjningsbördan (antal personer i totalbefolkningen, per person sysselsatta), har de sysselsatta beräknats genom att antalet förvärvsarbetande multiplicerats med ett över tiden konstant arbetslöshetstal. Modell utgår i basscenariot från en arbetslöshet på 6 procent för de svenskfödda och en arbetslöshet på 12 procent för de utlandsfödda.

Arbetade timmar

Årsarbetstiden har i basscenariot satts till 1600 timmar. Detta är en siffra som inte återger den faktiska arbetstiden, men som ligger i nivå med den arbetstid som SCB:s statistik anger. Problemet är dock att SCB:s statistik knappast ger någon heltäckande bild av hur mycket svensken arbetar. I de alternativa scenarierna har effekter av förändrad veckoarbetstid, semester och annat frånvaro analyserats. Den genomsnittliga årsarbetstiden har sedan multiplicerats med antalet sysselsatta.

Syftet är i första hand att visa den relativa effekten av förändringar i arbetstiden genom minskad och ökad veckoarbetstid eller genom minskat eller ökat antal semesterdagar, i förhållande till andra förändringar som påverkar den totala mängden arbete. Andelen arbetade timmar har här kalkylerats genom att antalet arbetade timmar (se ovan) beräknats som en procentuell andel av den totala befolkningstiden (antal i totalbefolkningen x 365 dagar x 24 timmar = c:a 78 miljarder timmar).

13 Referenser

- Abrahamsson, K. (1998) "Arbetstider i olag", *Matteoni (red.) Arbetstiden, jobben & framtiden*. Rådet för arbetslivsforskning.
- Anxo, D. & Lundström, S. (1998) *Arbetstidspolitik i ett europeiskt perspektiv*. Rådet för arbetslivsforskning och IFAU.
- Arbetslivsfakta* (2002) Nr 1 2002. AMS, Arbetsmiljöverket, RFV och Socialstyrelsen
- Aronsson, G. & Sjögren, A. (1994) *Samhällsomvandling och arbetsliv Omvärldsanalys av 2000-talet*. Arbetslivsinstitutet.
- Barr, N. (1998) *The Economics of the Welfare State*. Oxford University Press
- Bergendorff et al. (2002) *Svensk sjukfrånvaro i ett europeiskt perspektiv*. Bilaga 1 till Ds 20002:49 Den svenska sjukan. Fritzes
- Broomé, P. & Bäcklund, A.-K. (1998) *S-märkt – Företagens etniska vägval*. SNS förlag
- Broomé, P., Bäcklund, A.-K., Lundh, C. & Ohlsson, R. (1996) *Varför sitter 'brassen' på bänken eller varför har invandrarna så svårt att få jobb?* SNS förlag
- Broomé, P., Carlson, B. & Ohlsson, R. (2001) *Bäddat för mångfald*. SNS förlag
- Browne, A. (2002) *Do We Need Mass Immigration?* CIVITAS
- Carrière, Y. (2000) "Population Aging and Hospital Days: Will There Be a Problem?", *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press
- Coppel, J., Dumont, J.C. & Visco, I. (2001) *Trends in Immigration and Economic Consequences*. OECD Economics Department Working Papers No. 284.
- Edebalk, P.G. (1996) *Välfärdsstaten träder fram*, Arkiv

- Ekberg, J. (2002) ”*Finns det plats för invandrare på svensk arbetsmarknad?*”, ’Hela folket i arbete’, Arbetslivsforum i Växjö 22–23 oktober 2002, FAS och Växjö universitet.
- Ekberg, J. & Andersson, L. (1995) *Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter*. ESO-rapport, Finansdepartementet Ds 1995:68. Fritzes
- Ekenger, K. & Wallen, F. (2002) *Invandring för tillväxt och nya jobb*. Svenskt Näringsliv
- Esping-Andersen, G. (1990) *Three World of Welfare Capitalism*. Polity Press
- Esping-Andersen, G. (1996) ”After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy”, *Esping-Andersen (Ed.) Welfare States in Transition: National Adaptions in Global Economies*. Sage
- Essén, A. (2002) *Svensk invandring och arbetsmarknaden: återblick och nuläge*. Arbetsrapport 2002:18 Institutet för framtidsstudier.
- Eurostat*. Befolkningsstatistik.
- Finansdepartementet (2000) *En åldrande befolkning – konsekvenser för svensk ekonomi*. Bilaga 9 till LU 1999/2000. Fritzes
- Framtider* (2002) ”Diskriminering och framtiden?” Nr 4/2002
- Gee, E.M. (2000) ”Population and Politics: Voodoo Demography, Population Aging and Social Policy”, *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press
- Gee, E.M. & Gutman, G.M. (2000) ”Introduction”, *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press
- Hicks, A. & Kenworthy, L. (2002) *Varieties of Welfare Capitalism*. Luxembourg Income Study Working Paper No. 316
- ITPS (2002a) *Arbetskraftsbrist och arbetskraftsinvandring: Hot eller möjligheter för ekonomisk tillväxt?* ITPS rapport A2002:010

- ITPS (2002b) *Regionernas tillstånd 2002. En rapport om tillväxtens förutsättningar i svenska regioner*. ITPS Rapport A2002:012. ITPS och NUTEK.
- ITPS (2002c) *Var hittar Sverige sin arbetskraft? En översikt av tänkbara sändarländer*. ITPS Rapport A2002:013
- ITPS (2003) *Ekonomiska effekter av invandring och integration*. ITPS Rapport A2003:010
- Konjunkturinstitutet (2000) *Sveriges ekonomi – scenarier fram till år 2015*. Bilaga 1 till LU 1999/2000. Fritzes
- Landstingsförbundet (2000) *Kan hela Sverige leva? Scenarier för länens befolkningsutveckling till 2030*.
- Landstingsförbundet (2001) *”Det finns alltid behov av en till, men...”. Prognos 2001-2010 Rekryteringsbehov och tillgång*.
- Lindh, T. (2002a) *Befolkningen, familjen, livscykeln och ekonomisk tillväxt*. ITPS, VINNOVA och NUTEK
- Lindh, T. (2002b) ”Åldersstrukturen och de offentliga finanserna”, *Molander & Andersen (red.) Alternativ i välfärdspolitiken*. SNS förlag
- Lindh, T. & Malmberg, B. (1999) ”Age structure effects and growth in the OECD 1950–1990”, *Journal of Population Economics* Vol 12: 431–449
- Lundh, C. (2002) *Spelets regler*. Kristianstad: SNS förlag
- Lundh, C. & Ohlsson, R. (1994) ”Immigration and Economic Change”, *Bengtsson (Ed.) Population, Economy and Welfare in Sweden*. Springer Verlag
- Lundh, C. & Ohlsson, R. (1999) *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*. SNS förlag
- Malmberg, B. (1994) ”Age Structure Effects on Economic Growth – Swedish Evidence”, *Scandinavian Economic History Review* vol. 42
- Malmberg, B. (2001) ”Ålderschock eller systemfel?”, *Dagens socialförsäkring – ett system för gårdagens samhälle?* Rapport från fors-

- karseminariet i Umeå januari 2001. Centralförbundet för socialt arbete, FAS, RFV och Försäkringskassförbundet
- Malmberg, B. (2002) "Befolkningspolitiska alternativ", *Malmberg & Sommestad (red.) Befolkning och välfärd*. Institutet för framtidsstudier
- Malmberg, B. & Lindh, T. (2000) "Den åldrande ekonomin – ett hot mot tillväxt och välfärd?", *Tillväxt och välfärd i en åldrande ekonomi*. Institutet för Framtidsstudier
- Malmberg, B. & Sommestad, L. (1999) "The Hidden Pulse of History. Age Transition and Economic Change in Sweden 1820–2000", *Scandinavian Journal of History* 25
- Martin-Matthews, A. (2000) "Intergenerational Caregiving: How Apocalyptic and Dominant Demographies Frame the Questions and Shape the Answers", *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press
- McDaniel, S.A. (2000) "What Did You Ever Do for Me?": Intergenerational Linkages in a Restructuring Canada", *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press
- McDonald, L. (2000) "Alarmist Economics and Women's Pensions: A Case of 'Semanticide'", *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press
- Melkas, H. & Anker, R. (1998) *Gender equality and occupational segregation in Nordic labour markets*. Geneva: International Labour Office
- Mitchell, B.A. (2000) "The Refilled 'Nest': Debunking the Myth of Families in Crisis", *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press
- Molander & Andersen (red.) (2002) *Alternativ i välfärdspolitiken*. SNS förlag

- Nilsson, Å. (2002) "Arbetskraftsinvandring – en lösning på försörjningsbördan", *Välfärdsbulletinen* 2002 nr. 3
- Nordström, Å. (2000) "Färre försörjare – fler åldringar", *Välfärdsbulletinen Nr 3 2000*
- NUTEK (1999) *Regionala utvecklingstendenser i Sverige 1999*. R 1999:28
- Nygren, O. & Persson, L.O. (2001) *Det enkelriktade Sverige. Tjänstesektorn och den framtida regionala befolkningsutvecklingen*. TCO
- Näringsdepartementet (2000) *Alla lika olika – mångfald i arbetslivet*. Ds 2000:69. Fritzes
- Näringsdepartementet (2002) *Arbetskraftsutbudet och välfärden*. Ds 2002:30. Fritzes
- OECD (2002) *Economic Surveys: Sweden*. Volume 20002/14 - August
- OFR (2002) *Demografiska förändringar i Sverige och några av deras effekter*. Offentliganställdas FörhandlingsRåd.
- Ohlsson, R. (1995) "Det svenska välfärdssamhällets framväxt – tacka kvinnorna för det!", *Socialvetenskaplig tidskrift* 1995:1
- Ohlsson, R. (1996) "Befolkningsekonomiska aspekter på det svenska välfärdssamhällets framväxt", *Berggren (Red.) Kvinnorna och välfärden*, FRN
- Ohlsson, R. (1998) "Generations- och könsaspekter på det svenska välfärdssamhällets framväxt", *SOU 1998:3 Välfärdens genusansikte*, Fritzes
- Ohlsson, R. & Broomé, P. (2003) *Generationsväxlingen och de sju dödssynderna*. SNS förlag
- Prince, M.J. (2000) "Apocalyptic, Opportunistic and Realistic Demographic Discourse: Retirement Income and Social Policy or Chicken Little, Nest-Eggies and Humpty Dumpties", *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press

- Rauhut, D. (2002) *Fattigvård, socialbidrag och synen på fattigdom i Sverige 1918–1997*. Almqvist & Wiksell
- Regeringen (2002a) *Integrationspolitik för 2000-talet*. Regeringens skrivelse Skr. 2001/02:129
- Regeringen (2002b) *Budgetproposition för 2003*. Prop. 2002/03:1
- RFV (2000a) *Långtidssjukskrivna. Utvecklingen från slutet av 1980-talet till 1999*. Riksförsäkringsverket Redovisar 2000:2
- RFV (2000b) *Sjukfrånvaro och förtidspension. En beskrivning och analys av utvecklingen under de senaste decennierna*. Riksförsäkringsverket Analyserar 2000:2
- RFV (2001) *Långtidssjukskrivna. En jämförelse mellan 1999 och 2000*. Riksförsäkringsverket Redovisar 2001:11
- RFV (2002a) *Långtidssjukskrivna. En jämförelse mellan 2000 och 2001*. Riksförsäkringsverket Redovisar 2002:3
- RFV (2002b) *Långtidssjukskrivna. Regionala skillnader i diagnos, yrke, arbetsgivare och återgång i arbete*. Riksförsäkringsverket Redovisar 2002:8
- RFV (2002c) *Bilaga 1 till Utbetalade förtidspensioner och sjukbidrag i december 2001*. RFV Statistikinformation Is-1 2002:2.
- RFV (2003) *Förtidspensioner/sjukbidrag utbetalade i december 2002*. RFV Statistikinformation Is-1 2003:2
- rfv.se (2002) "Förtidspensionerna ökar kraftigt", rfv.se Tidning om socialförsäkring Nr 4: 2002. Riksförsäkringsverket
- Rosental, C.J. (2000) "Aging Families: Have Current Changes and Challenges Been 'Oversold'?", *Gee & Gutman (eds.) The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges and Social Policy*. Oxford University Press
- SCB (1999) *Från folkbrist till en åldrande befolkning*.
- SCB (2002a) *Be 18 SM 0201*
- SCB (2002b) *Arbetskraftsprognos 2002 – Utvecklingen till år 2020*. Information om utbildning och arbetsmarknad 2002:1

- SCB (2002c) *AM 12 SM*
- SCB (2002d) *Arbetskraftsinvandring – en lösning på försörjningsbördan?* Demografiska rapporter 2002:6
- SCB (2003a) *Befolkningsstatistik. SCBs Statistikdatabas* www.scb.se 2003-01-20
- SCB (2003b) *Länens arbetskraft. Utvecklingen de närmaste decennierna.* Information om utbildning och arbetsmarknad 2003:2
- SCB (2003c) *Sveriges framtida befolkning. Befolkningsframskrivning för åren 2003–2050.* Demografiska rapporter 2003:4
- Schön, L. (2000) *En modern svensk ekonomisk historia.* SNS förlag
- Silenstam, P. (1970) *Arbetskraftsutbudets utveckling i Sverige 1870–1965.* Stockholm: Almqvist & Wiksell
- SOS Arbetskraftsundersökningen*, SCB
- Statistisk Årsbok*
- UN Population Division (2000) *Replacement Migration.* United Nations
- Välfärdspolitiska rådets rapport (1998) *Välfärdspolitik i kristid – håller arbetslinjen?.* SNS förlag
- Välfärdspolitiska rådets rapport (2001) *Ny kris i befolkningsfrågan?* SNS förlag
- Välfärdspolitiska rådets rapport (2002) *Arbete? Var god dröj!* SNS förlag
- World Population Prospects, Population Database.* United Nations Population Division <http://esa.un.org/unpp/index.asp> 2003-01-22

ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier
Studentplan 3, 831 40 Östersund
Telefon: 063 16 66 00
Fax: 063 16 66 01
info@itps.se
www.itps.se
ISSN 1652-0483

